

Güclü Azərbaycan dövləti qloballaşma şəraitində milli ideyanın təcəssümü kimi

**Güc hökmən dinc idarəetməyə gətirib çıxarır,
gücün yoxluğu isə hökmən hərc-mərcliyə gətirib çıxarır;
güc hökmən əmin-amanlığa gətirib çıxarır,
gücün yoxluğu isə hökmən təhlükəyə gətirib çıxarır.**

(Mo-Tszi, Qədim Çin. E.ə. V əsr)

Bəşəriyyət getdikcə daha çox əmin olur ki, XXI əsr biliklər, yüksək texnologiyalar, sürətli innovasiyalar və elm tutumlu istehsalatlar əsridir. Dünya prinsipcə yeni texnoloji ukladada daxil olur, bu isə dövrlərin dəyişməsinə, əvvəlki dünya nizamının transformasiyasına dəlalət edir. Bəs bu qədər çoxmənalı prosesdə millətlər və dövlətlər özlərini qoruyub saxlaya biləcəklərmi? Bu gün bu problem həm alimlərin, həm də dövlət xadimlərinin və bir sıra dövlətlərin siyasi elitasının diqqət mərkəzindədir. Xüsusi halda dövlətin rolunun güclənməsi və dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin artırılması ekspert qiymətləndirmələrində əksini tapmış aparıcı tendensiya. Təbii ki, bu problem XXI əsrin müstəqil dövləti kimi Azərbaycanın gələcəyinə laqeyd olmayan insanların diqqətindən kənarda qala bilməz.

Bu fəsilə müstəqil dövlətin qorunub saxlanması məsələləri Azərbaycan xalqının müasir milli ideyasının əsas vəzifəsi kimi nəzərdən keçirilir, Azərbaycan dövlətinin dəyişən siyasi və sosial-iqtisadi məkanda milli ideyanı reallaşdıraraq, yeni dövrün çağırışlarına cavab verməsi üçün onun hansı keyfiyyətlərə malik olması göstərilir. Bu fəsilə əsas motivləri müasir şəraitdə milli ideyanın ən mühüm vəzifəsinin məhz güclü, müstəqil Azərbaycan dövlətinin və buradan irəliləyən bütün innovasiya, iqtisadi, sosial, siyasi, ideoloji və ictimai infrastrukturun qurulmasından ibarət olmasını göstərməkdir. Azərbaycan xalqı sivilizasiyalı dünyada baş verən qloballaşma dəyişikliklərinin ruhunu nəzərə almaqla bərabər, eyni zamanda dövlətimizin hansı mürəkkəb geosiyasi regionda yerləşməsinə diqqət ayırır, bu halda özünün hadisələrlə zəngin olan əvvəlki tarixini də unutmur.

Bu gün elə bir beynəlxalq strateji araşdırmalar mərkəzi yoxdur ki, orada müasir dövlətlərin fəaliyyətinin qloballaşma proseslərinin təsiri altında baş verən ciddi dəyişikliklərə bağlı olması haqda elmi nəticəyə etiraz etsinlər. XX yüzilliyin son dövründə formalaşmış və XXI yüzilliyin başlanğıcında inkişaf etmiş qlobal dəyişikliklər və çağırışlar milli dövlətlər, dövlətin və cəmiyyətin qarşılıqlı təsiri məsələləri ilə bağlı yeni tələblər irəli sürüb. R.V.Yevstifev hesab edir ki, sosial, siyasi, iqtisadi və mədəni sahələrdə dövlətlərin əksəriyyəti üçün ümumi dəyişikliklər kimi anlaşılan qloballaşma prosesləri "bəşəriyyətin inkişafı üçün bir magistral yol kimi qəbul edilir... Bu yolun istiqamətinin və xarakterinin" dəyişməsi "cəmiyyətin və dövlətin qarşılıqlı təsirinə yeni prinsiplərinin formalaşmasına və bəşəriyyətin gələcəyə doğru ümumi hərəkatında dövlətlərin səmərəli fərdi siyasi trayektoriyalarının qurulmasına kömək edə bilər".

Qlobal proseslər müəyyən mənada milli dövlətlərə çağırışlardır. Qloballaşmanın həyatımıza nə isə bir yenilik əlavə edəcəyinə əludə olmaq yox, onun hələ tam dərk etmədiyimiz nəticələri haqda düşünmək lazımdır. Bir məsələyə əslə şübhə yoxdur ki, qloballaşma beynəlxalq ictimaiyyətin Qərb mədəniyyəti və kapitalizm cəmiyyəti prinsipləri əsasında homogenləşdirilməsi (yeksinsləşdirilməsi) prosesidir. Eyni zamanda, milli dövlətlərin rolunun və funksiyalarının dəyişməsi (nivellirlənməsi) qloballaşmanın ən mühüm məqsədlərindən biridir.

Müasir dövrün görkəmli filosof siyasətçilərdən biri olan Pyer Burdye hesab edir ki, qloballaşma heç də siya-

si müdaxilədən asılı olmayan təbii-tarixi, obyektiv xarakter daşımır. Bundan başqa, o iddia edir (və bu məsələdə o, haqlıdır) ki, qloballaşma hətta sosial proses deyil, siyasətin funksiyasıdır. Pyer Burdye yazır: "Biz mondiallaşma siyasətinin şahidləriyik (mən təbii proses kimi mondiallaşma haqqında yox, məhz "mondiallaşma siyasəti" haqqında danışırıram)".

Qloballaşma bir sıra siyasi qərarların və tədbirlərin nəticəsi olaraq bəşəriyyəti zəiflədərək əsas ziddiyyətinə - dünyada ictimai münasibətlərin artmaqda olan qloballaşması ilə milli dövlət qurumları arasında ziddiyyətə gətirib çıxarıb. Ümumi rifah ideyasına etinasızlıq, demokratiyanın geri çəkilməsi və milli dövlətin oyundan çıxarılması qlobal proseslərin inkişafında gözənilməzlik oldu. Modernləşdirmə nəzəriyyəsinin ən böyük analitiklərindən biri olan A.Turen heç də təsadüfən yazmırdı ki, bundan sonra dünya sivilizasiyasının taleyi universal hədəf olaraq inkişaf ilə dəyər seçimi kimi mədəniyyət arasında kompromis tapılıb-tapılmamaqdan asılıdır.

Tarixi proseslərin mahiyyəti gözü-müzün qabağında dəyişir. Hələ keçən əsrdə bir çox filosoflar və politoloqlar demokratiyənin yeni (üçüncü) dalğasının gəlişi (S.Hantinqton) və ya "tarixin sonu" (F.Fukuyama) haqqında danışmışdılar. XXI əsrin başlanğıcında bütün elm ələmində anlamağa başladılar ki, heç bir "tarixin sonu" gözlənilmir; "demokratiyanın zəfər yürüşü" perspektivləri barədə danışanlar daha ehtiyatlı oldular, reallığın dəyişməsinə həmişə hamıdan əvvəl reaksiya verən publisistikada isə artıq liberal demokratiyanın böhranı, "zoran demokratiya"nın formalaşması (F.Zakariya) və hətta "demokratiyanın geriləməsi" haqqında danışdılar. XXI əsrdə demokratiyənin prosesinin genişlənməsi ilə əlaqədar biz liberal-demokratik dövlətlərə ənənəvi ölkələr arasında rəqabət tələblərini irəli sürürük. R.V.Yevstifev hesab edir ki, sosial, siyasi, iqtisadi və mədəni sahələrdə dövlətlərin əksəriyyəti üçün ümumi dəyişikliklər kimi anlaşılan qloballaşma prosesləri "bəşəriyyətin inkişafı üçün bir magistral yol kimi qəbul edilir... Bu yolun istiqamətinin və xarakterinin" dəyişməsi "cəmiyyətin və dövlətin qarşılıqlı təsirinə yeni prinsiplərinin formalaşmasına və bəşəriyyətin gələcəyə doğru ümumi hərəkatında dövlətlərin səmərəli fərdi siyasi trayektoriyalarının qurulmasına kömək edə bilər".

Qlobal proseslər müəyyən mənada milli dövlətlərə çağırışlardır. Qloballaşmanın həyatımıza nə isə bir yenilik əlavə edəcəyinə əludə olmaq yox, onun hələ tam dərk etmədiyimiz nəticələri haqda düşünmək lazımdır. Bir məsələyə əslə şübhə yoxdur ki, qloballaşma beynəlxalq ictimaiyyətin Qərb mədəniyyəti və kapitalizm cəmiyyəti prinsipləri əsasında homogenləşdirilməsi (yeksinsləşdirilməsi) prosesidir. Eyni zamanda, milli dövlətlərin rolunun və funksiyalarının dəyişməsi (nivellirlənməsi) qloballaşmanın ən mühüm məqsədlərindən biridir.

ya politoloji konqresi "Isdemocracyworking?" ("Demokratiya işləyirmi?") mövzusunda həsr edilmişdi.

Anlaşmaq çətin deyil ki, neoliberal ideologiyalı qloballaşan dünya tədricən qeyri-müəyyənlik vəziyyətinə yuvarlanır. 2008-ci ildə ABŞ-da və Qərbi Avropada başlanmış maliyyə-iqtisadi böhran, Qərbin inkişaf etmiş ölkələrində iş yerini itirmiş insanların səngiməyən kütləvi çıxışları kədərli proqnozlar üçün əsas verir. Bu faktlar onu göstərir ki, neoliberal demokratiyanın zəfər yürüşündə ciddi ləngimələr yaranır, siyasi-demokratik dəyişikliklər öz sürətini azaldaraq, zorakı xarakter kəsb edir (Liviya, Misir, İraq, Suriya). Nəticədə Avropa özü miqrasiya böhranının və millətlərarası böhranın təsiri altında

Ramiz MEHDİYEV,
Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri,
Milli Elmlər Akademiyasının akademiki

multikulturalizm siyasətindən imtina etməli olub. Dünya birliyinə gələcəkdə nə gözlədiyini heç kim bilmir.

Bütün bunlarla bərabər, neoliberal qloballaşma milli dövlətlərin rolu, onların suverenliyi, fövqəlmilli təşkilatlarla və millətlərarası korporasiyalarda milli dövlətlərin qarşılıqlı fəaliyyəti məsələlərini kəskin şəkildə qarşıya qoyur. Məhz bu səbəbdən həmin suallara cavab axtarışı dünyanın bir sıra tədqiqat mərkəzlərində elmi işin mühüm istiqamətinə çevrilib.

mayəndələrinin - Z.Bauman, Zb.Bjezinski, İ.Vallersteyn, E.Giddens, S.Hantinqton, P.Draker, C.Soros və başqalarının əsərlərində ətraflı nəzərdən keçirilir. Bu müəllifləri birləşdirən ümumi fikir ondan ibarətdir ki, bəşəriyyət qarşılıqlı əlaqəli, qarşılıqlı asılı və qarşılıqlı nüfuz edən vahid dünyanın formalaşması dövrünə daxil olub. Bütün xalqlar bir-birinə daha əsaslı şəkildə təsir edir, bütöv regionların az-çox əlahiddə mövcud olduğu dövr keçmişdə qalır və ölkələrin sakinlərinin taleləri öz aralarında daha sıx və daha qırıq şəkildə bağlı olur. Yuxarıda adları çəkilən və bezi başqa tədqiqatçılar təkid edirlər ki, guya müasir şəraitdə milli dövlətlərin vaxtı keçmişdə qalıb və onlar dünya birliyinin ilk iqtisadi və siyasi qurumları kimi sosial təşkilatın yeni formaları tərəfindən tədricən sıxışdırılacaq. Odur ki, dövlətlərin funksiyalarının bir hissəsi, o cümlədən iqtisadi nəzarət funksiyası beynəlxalq maliyyə təşkilatlarına və millətlərarası korporasiyalara verilməlidir.

Bu alimlərin fikirlərinə əsaslanaraq güclü dövlətlərin tənqid edilməsi və dövlət aparatının funksiyalarını özəl bazara və ya vətəndaş cəmiyyətinə verməklə onun rolunun azaldılması dünya siyasətində hakim tendensiya çevrilir. Bu halda o fakt nəzərə alınmır ki, zəif dövlətlər çoxsaylı ciddi problemlərin mənbəyi olur.

Məsələn, S.Hantinqton yazır: "Ayrı-ayrı ölkələr dünya siyasət meydanında əsas oyunçular kimi qalsalar da, öz suverenliyini, dövlət funksiyalarını və hakimiyyəti itirirlər... Müəyyən hallarda (bu, Avropada daha çox nəzərə çarpır) beynəlxalq təsisatlar əvvəllər dövlətə aid olmuş mühüm funksiyalar əldə edirlər... Bir sıra ölkələrdə, o cümlədən dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərində geniş muxtariyyət və ya ayrılıma tələb edən regional hərəkatlar var. Dövlət hakimiyyəti orqanları ölkəyə daxil olan və ölkədən çıxan maliyyə axınlarına nəzarət etmək imkanını

əhəmiyyətli dərəcədə itiriblər və ideyalara, texnologiyalara, mallara və insanlara nəzarət edilməsində getdikcə daha böyük çətinliklərə qarşılaşırlar. Sözlün qıssası, dövlət sərhədləri maksimum dərəcədə şəffaf olub. Bütün bu dəyişikliklər ona gətirib çıxarıb ki, çoxları 1648-ci il Vestfaliya Sülh Müqaviləsi vaxtlarından hamının norma kimi qəbul etdiyi möhkəm dövlət - "biyard şarı"nın tədricən ölüb getməsinin və çox cəhətdən orta əsrlər dövrünü xatırladan mürəkkəb, müxtəlif və çox-

dırılıb aradan çıxarılır. Müasir dünya siyasəti barədə neoliberal təsəvvürlərə malik nümayəndələrdən biri olan E.Toffler milli dövlətin tədricən "əriyib gedəcəyini" proqnozlaşdırır.

Oxşar fikrin tərəfdarı olan alman alimi V.Büll müasir dünyanın transmilliləşməsi meyillərinə əsaslanaraq, tarixin subyektivi kimi "dövlətin ölüb gedəcəyini" bildirir.

İngilis sosioloqu Z.Bauman məxsus olan daha bir nöqteyi-nəzər də var.

Qeyd etmək lazımdır ki, istənilən siyasi təsisat kimi, dövlət təsisatı da daim inkişaf edir, tarixi proseslərə uyğun olaraq formasını dəyişir. Əgər bu gün biz dövlət təsisatının transformasiyasını müşahidə edirik, bu dəyişiklik, çox ehtimal ki, postsənaye tranziti ilə, yeni XXI əsrin sosial-iqtisadi, texnoloji və siyasi trendlərini müəyyən etmiş postsənaye inkişafına keçidlə bağlıdır. Sonuncular da, öz növbəsində, dövlətin vəziyyətinə təsir göstərərək, onun müasir transformasiyasının istiqamətlərini müəyyən edir. Bu da təbii prosesdir. Lakin ən çox inkişaf etmiş ölkələr (ABŞ və onun müttəfiqləri) tərəfindən həyata keçirilən siyasətin müdaxiləsi nəticəsində bu prosesin kursunun (trayektoriyasının) dəyişməsi ona milli dövlətlərin xeyrinə olmayan tamamilə başqa mənə verir.

səviyyəli beynəlxalq nizamın yaranmasının şahidləri olublar".

Bu və digər müəlliflər etiraf edirlər ki, kapitalizmin mütəşəkkil prinsipi kimi milli dövlətin sıxışdırılması və eyni zamanda kapitalist inkişafının əsası kimi dövlətlərarası sistemin bərqərar olması xüsusiyyətdir. Onların fikrincə, milli dövlət təsisatlarının bütün sistemi tədricən transmilli təsisatlarla əvəz olunacaq. Beləliklə, mahiyyət etibarilə qloballaşma elə yeni dünya nizamı deməkdir. Bu müəlliflər bir məsələdə haqlıdırlar və həmin məsələ əslə şübhə doğurmur ki, qloballaşma dövlətə mənfəət təsir edir, onun zəifləməsinə səbəb olur, onu müstəqillikdən qismən məhrum edir.

Müasir dünya şəraitində dövlət təsisatlarının "tədricən aradan qalxması" problemləri təkcə Qərb tədqiqatçıların əsərlərində araşdırılmır. Bəzi Rusiya alimləri də eyni müəlliflərin tərəfdarıdır. Məsələn, Rusiyadan olan bir qrup müəllifin fikrincə, innovasiyalı-postsənaye qloballaşması şəraitində gündəlikdə belə bir sual yaranır: hələ yaxın vaxtlarda beynəlxalq siyasi sistemdə əsas fəal obyekt olan suveren milli dövlət artıq tarixə çevrilməyibmi?

Digər rusiyalı müəllif V.V.Sokolov yazır: "Milli hökumətlər müstəsna suverenliyin daşıyıcıları funksiyalarını tədricən itirəcək və iyerarxiya vertikalına orta vəsile kimi qoşulacaqlar". Bu müəllif iyerarxiya vertikalı haqqında danışarkən hüquqların və məsuliyyətin ayrı-ayrı dövlətlərin hökumətləri və beynəlxalq təsisatlar, həmçinin millətlərarası təşkilatlar arasında bölünməsinə nəzərdə tutur.

E.Toffler də analoji nəzəriyyəni əsaslandırır. O hesab edirdi ki, milli dövlətlər sistemi transmilli korporasiyalar dünyası tərəfindən tədricən sıxış-

Onun fikrincə, "qlobal maliyyə, ticarət və informasiya-sənaye dairələrinin hərəket azadlığını və onların hədəflərinin həyata keçirilməsində qeyri-məhdud imkanları təmin etmək üçün dünya səhnəsində siyasi pərakəndəlik hökm sürməlidir. "Zəif" dövlətlərin, yəni "zəiflədilmiş", amma dövlət kimi qalan ölkələrin mövcud olması bu dairələrin hamısının həyatı maraqlarına uyğundur".

O hesab edir ki, dünya bankları və valyuta fondları vasitəsilə bu ölkələri asanlıqla idarə etmək olar. Nəticədə yeni, amma daha zəif və daha kiçik resurslara malik olan, siyasi cəhətdən "müstəqil" ərazi qurumları yaradılmasına yönəlməli siyasət həyata keçirilir. Onun fikrincə, bu zəif siyasi oyunçular güclülərin əlində oyuncaqdır. Dövlətin maddi bazası məhv ediləndə, onun suverenliyi və müstəqilliyi ləğv ediləndə, siyasi sinif yer üzündən silinəndə milli dövlət sadəcə meqakorporasiyaların təhlükəsizlik xidmətinə çevrilir. Dünyanın yeni ağaclarının birbaşa idarəçiliklə məşğul olmağa ehtiyacları yoxdur. Onlar inzibati məsələləri milli dövlətə həvalə edirlər".

Gördüyümüz kimi, bu müəllifin fikrincə, qloballaşma tarixinin təbii gedişi, obyektiv zərurətdir. Buna görə də dövlətlərin öz suverenliyini itirməsi, dövlətin funksiyalarının "yuxarıdan göndərilmiş" tapşırıqların icrasından ibarət olması ilə barışmaq lazımdır. Lakin bu konsepsiyanın opponetlərinin fikrincə, maliyyə bazarlarının liberallaşdırılması haqqında qərar təbii iqtisadi zərurətdir deyil, siyasi prosesin nəticəsidir. Bu proses həmin yolla öz banklarının və korporasiyalarının başqa ölkələrin bazarlarına daxil olmasını təmin etmək istəyən ABŞ və Böyük Britaniya hökumətləri tərəfindən başlanıb".

⇒ 10, 11

¹ Евстифеев Р.В., "Государство и общество в XXI веке: метафоры глобализации и глобализация метафор". Жур. "Социум и власть", 2010, №1, səh.4.

² Bu mənbədən sitat gətirilir: Спирidonova В.И. "Глобализация и национальное государство". Сб. "Судьба государства в эпоху глобализации", М., 2005, səh.13.

³ Вах: yene orada, səh.20.

⁴ Вах: Евстифеев Р.В., yene orada, səh.7.

⁵ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М., "Изд. АСТ", 2006, səh.34, 35.

⁶ Вах: Ващенко Н.П. и др. Постиндустриальное общество и устойчивое развитие. М., 2000. Жур. Мировая экономика и международные отношения. 2011, №3, səh. 9.

⁷ Бах: Бойко Ю., Садыкова Э. Национальные государства в современных мировых процессах. Жур. Обозреватель // ОБСЕРВЕР, 2010, №2, səh.90.

⁸ Бауман З. Глобализация. Последствие для человека и общества. М.: Вест Мир, 2004, səh.98.

⁹ Yene orada, səh.96

¹⁰ Гранин Ю. Национальные государства в эпоху неолиберальной глобализации. Сб. Человек вчера и сегодня. Междисциплинарные исследования. Выпуск 3, М., 2009, səh.149.

409

Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, Dünya Ticarət Təşkilatı və başqa beynəlxalq maliyyə qurumları "dövlətlərin suverenliyinin aradan qaldırılması" böyük rol oynayır, ölkələrin iqtisadiyyatı üzərində öz nəzarətini hər vasitə ilə möhkəmləndirirlər. Onların həyata keçirdiyi siyasət dünyanın inkişaf etmiş dövlətləri sırasına daxil olmayan ölkələrin milli iqtisadiyyatının zəifləməsi, əhalinin sosial durumunun pisləşməsi ilə nəticələnir.

Məsələn, Beynəlxalq Valyuta Fondu global maliyyə axınlarını tənzimləyən qurum olaraq formal baxımdan beynəlxalq təşkilat hesab edilir, əslində isə o, dünyanın ən çox inkişaf etmiş ölkələrinin maraqlarını təmsil edən vasitəyə çevrilib. Dünya Ticarət Təşkilatı da buna oxşar rol oynayır və əslində milli dövlətin iqtisadiyyatını dağıdır. Beləliklə, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, Dünya Ticarət Təşkilatı və başqa beynəlxalq maliyyə qurumları bir tərəfdən dünya iqtisadiyyatı üzərində öz nəzarətini möhkəmləndirir, digər tərəfdən isə milli iqtisadiyyatları zəiflədir, bununla da ölkələrin əhalisinin sosial durumunu pisləşdirirlər.

Özünü inkişaf etdirmək məqsədilə global strukturlarla müstəqil əlaqə yaradan regionlar da dövlətin bir təsisat kimi zəifləməsində müəyyən qədər rol oynayırlar. Belə regionlar kənar subyektlərlə qarşılıqlı əlaqəyə girərək, əslində onların maraqlarını reallaşdırırlar. Həm regionların, həm də kənar subyektlərin belə hərəkətləri çox vaxt milli dövlətin maraqlarına cavab vermir, müəyyən mənada ölkənin suverenliyinə təhdid yaradır.

Siyasi birliklərin və vətəndaş strukturlarının dağıdıcı rolu da müasir global proseslərdə heç də az rol oynamır. Onların dəyər oriyentasiyaları dövlətin həyat fəaliyyətində mühüm amildir. Əgər cəmiyyət qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətinə formalaşdırıcı təsir göstərmək iqtidarında olsa, onlar öz dövlətinin mənafeələrini ifadə etmək qabiliyyətini saxlayırlar. Amma Azərbaycanın təcrübəsi onu da göstərir ki, bu təşkilatların müəyyən dairəsinin siyasətinin mənbəyi cəmiyyətin özündə yox, kənar qüvvələrdədir. Bu halda milli siyasi birliklərin və vətəndaş birliklərinin öz fəaliyyətlərində rəhbər tutduqları prioritetlər, ideyalar və dəyərlər onların xarici kuratorlarının maraqlarına və hədəflərinə cavab verir, dövlətin daxili həyatında isə dağıdıcı xarakter kəsb edir.

Demək düzgün olmaz ki, qloballaşma şəraitində "dövlətlərin suverenliyinin aradan qalxması" konsepsiyası alimlərin ümumi mövqeyini əks etdirir. Alternativ fikir var. Onlar qloballaşma dövründə dövlətin potensialının və funksiyasının bir qədər dəyişməsi faktı ilə razılaşsalar da, bu fikirle razılaşmırlar ki, guya milli dövlət öz rolunu bitirib, qloballaşmanın isə həddi-hüdudu yoxdur. Bu müəlliflərin fikrinə, dövlətin əsas rolunun saxlanması şübhə doğurmur, çünki az-çox effektiv beynəlxalq idarəçiliyin həyata keçirilməsi üçün şərait yalnız dövlət tərəfindən başqa dövlətlərlə əməkdaşlıq vasitəsilə təmin edilir. Müasir dövrdə praktiki olaraq dünyanın bütün dövlətlərinin təmsil olunduğu BMT, müəyyən mənada, belə təsisatdır.

Azərbaycan dövlətinin inkişaf məntiqi göstərir ki, Azərbaycan 1993-cü ilin ortalarında etibarən ardıcıl surətdə güclü dövlət prinsiplərini gerçəkləşdirmək yolu ilə gedir. İqtidarda olan qrupların neolibəral demokratiya ideyalarına aludə olduqları və bu ideyaları fəal surətdə sosial praktikaya tətbiq etdikləri bəzi postsovet dövlətlərindən fərqli olaraq, Prezident Heydər Əliyev ikinci dəfə hakimiyyətə gələrək və böyük dövlət xadimi bəşirəti və uzaqgörənliyi nümayiş etdirərək güclü Azərbaycan dövləti konsepsiyasını irəli sürdü və onu ardıcıl surətdə praktikada reallaşdırmağa başladı. Sonrakı illərdə dövlətimizin bütün fəaliyyəti bu kursun düzgün olduğunu təsdiqlədi.

Qloballaşmanın müasir dövlətə təsiri barədə bəzi müəlliflərin mövqelərini bu cür şərh etməkdə məqsədim onu göstərməkdir ki, bu problem dünya alimləri arasında müzakirə obyektinə qaymaq hələ tezdir. Məsələn bundadır ki, qloballaşma proseslərinin təsiri altında müasir dünyada nə dərəcədə fundamental dəyişikliklər baş verə biləcəyini biz hələlik həttə nəzəri cəhətdən də dərk etməmişik. Bununla birlikdə

modern dövrünün mahiyyətini müəyyən edən dəyərlər yoxa çıxmıyab. Modern, postmodern və demokratiya milli dövlətin əsas xarakteristikalarını çox da dəyişdirməyib. Suveren dövlətlərin legitimliyinin mənbəyi əvvəlki kimi, ye-

Şübhəsiz ki, dövlət hakimiyyətini real edən gücdür, o, sosial praktikada bu gücə tabe olan subyektlər tərəfindən başa düşülür və mənimsənilir. Məhz bu güc dövlətin fəaliyyətində gözə görünmədən mövcud olaraq, onu məsuliyyət daşdıqı hakimiyyətdən istifadə etməyi bacaran ictimai təsisata çevirir. Bu gücün olmaması dövlətin əhalisinə çoxlu fəlakət və ağır sınaqlar gətirir. Yaxın Şərqi və Şimali Afrikanın bir sıra müasir dövlətlərində hadisələr bunun bariz nümunəsidir. Onların düşdüyü durum göstərir ki, güclü dövlət olmadan normal fəaliyyət göstərən demokratik cəmiyyət yaratmaq mümkün deyil. Yalnız güclü dövlət modeli cəmiyyətin problemlərinin həllini, o cümlədən demokratiya prinsiplərinin reallaşmasını təmin etməyə qadirdir.

nə də milli cəmiyyətlər, beynəlxalq və dövlətlərarası qarşılıqlı təsir, həmçinin müasir demokratiyanın və dünya mədəniyyətinin qəbul edilmiş dəyərləridir.

yasını müşahidə ediriksə, bu dəyişiklik, çox ehtimal ki, postsənaye tranziti ilə, yeni XXI əsrin sosial-iqtisadi, texnoloji və siyasi trendlərini müəyyən etmiş postsənaye inkişafına keçidlə bağlıdır. Sonuncular da, öz növbəsində,

dövlətin vəziyyətinə təsir göstərərək, onun müasir transformasiyasının istiqamətlərini müəyyən edir. Bu da təbii prosesdir. Lakin ən çox inkişaf etmiş

lərlə, ümumi və fərqli cəhətlərlə müəyyən edilir. Qeyri-Qərb ölkələrinin qüdrəti və özünəmənililiyi artdıqca onlar öz məxsusi dəyərlərini daha çox bərqərar edir və Qərbin onlara "sındığı" dəyərləri rədd edirlər¹⁶. Amma hər halda Hantinqtonun hansı mövqeyə tərəfdar olması aydın deyil. Məsələn ondadır ki, müəllif elə həmin kitabın sonrakı hissələrində dövlətlərin öz suverenliyini tədricən itirməsi haqqında yazır. Hantinqtonun XXI əsrdə dövlətin roluna baxışında ziddiyyət dənilməzdir.

F.Fukuyamaya gəlincə, o, işveçrənin "LeTemps" qəzetinə müsahibəsində (1 dekabr 2011-ci il) müasir dövlətlərin roluna qiymət verərək deyib: "Danılmazdır ki, həm Avropada, həm də ABŞ-da daha güclü və dözümlü şəxsi maraqlar qarşısında hakimiyyətin, bir növ, iflicinin şahidliyi. Qərarlar qəbul edilməsi prosesi ləngiyir və işlər o qədər də yaxşı getmir... Otuz il əvvəl sadəcə prinsip üzündən, tetçerizm və reyqanizm siyasətini davam etdirərək dövlətin funksiyaları məhdudlaşdırılıb. İndi biz açıq-aydın görürük ki, xüsusən maliyyə sektorunda tənzimləmənin yeterincə olmaması çox zərərli¹⁷."

2001-ci il sentyabrın 11-də radikal islamçıların Nyu Yorkdakı ticarət mərkəzinə hücumu göstərdi ki, dövlətin

dəyişikliklərlə bağlı olan bir xüsusiyyəti nə məhəl qoymurlar. Bu dəyişikliklər müasir dövlətlərin funksiyalarına da aiddir. Özü də bu funksiyalar azalmır, əksinə, güclənir, yeni elementlərlə zənginləşir. Professor S.P.Perequodov tamamilə haqlı olaraq hesab edir ki, müasir dövlət öz mövqelərini qloballaşmaya təslim etməyib, onun iqtisadiyyatı idarə etmək qabiliyyəti də yox olmayıb. Amma bu idarəçiliyin formaları və deməli, onun strategiyası dəyişib. Ona görə qloballaşmaqda olan iqtisadiyyatda dövlətin yeni rolunun azalmasını və ya ümumiyyətlə, yoxa çıxmasını söyləməyə əsas yoxdur - sadəcə onun rolu dəyişir¹⁸.

S.P.Perequodovun və transformist yanaşmanın başqa nümayəndələrinin fikrinə, qloballaşma bütün müasir dəyişikliklərin hərəkətverici qüvvəsidir (hərçənd, dərk edilmiş, məqsədli siyasətin təzahürüdür - R.M.), bu dəyişikliklərin gedişində iqtisadi və sosial-siyasi tərkib hissələrin transformasiyası həyata keçirilir. Müasir dünyanın fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri dövlətin yeni, daha ədalətli dünya nizamı formalaşdırmaq cəhdidir. Bu o deməkdir ki, müasir qloballaşma şəraitində milli dövlətlər əvvəlki funksiyalarını nəinki itirib, "ikinci nəfəs", olduqca əhəmiyyətli yeni məqsəd və vəzifələr əldə ediblər.

yalarının və hakimiyyətinin qorunub saxlanması zərurəti çox amillərlə, o cümlədən ölkənin bütün əhalisinin hüquqlarına riayət etməyin əhəmiyyəti ilə müəyyən olunur. Lakin K.Popper belə hesab edir ki, dövlətin fəaliyyətinin mənfəətlərinin inkişafa əngəl olmaması üçün onun hakimiyyətini zərərtdən əlavə artırmaq lazımdır deyil. K.Popper bu prinsipi "Liberalizmin gücü" adlandırır. Əgər dövlət öz funksiyalarını yerinə yetirməyə qadirdirsə, o, istənilən ayırca vətəndaşdan və ya ictimai təşkilatdan daha artıq hakimiyyətə malik olmalıdır²⁰.

Karl Popper tamamilə haqlıdır. Müstəqil dövlət apriori amorf və ya başqa sözlə desək, zəif ola bilməz. O, özünü xalqın milli mentalitetinə, yeni xalqın dünya haqqında və bu dünyada öz yeri haqqında təsəvvürlərinə uyğun olmayan dəyərlərdən qoruya bilməlidir. Məsələn ondadır ki, milli mentalitet dövlətin həyatının bütün tərəflərini təşkilində müəyyənedici rol oynayır. Bunu inkar etmək mənasız olardı.

Dövlət mürəkkəb sosial qurum, siyasi və hakim təsisatdır. Onun əsas funksiyası bütün cəmiyyətin xeyrinə hakimiyyətin həyata keçirilməsindən ibarətdir. Dövlətlər öz funksiyalarını cəmiyyə-

Güclü Azərbaycan dövləti milli ideyanın

Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətləri bürümüş millətçilik meyillərini yenicən fəallaşması belə düşüncələr üçün kifayət qədər qida verir. Tamamilə əksinə, "dövlətin məhv edilməsi - ayır-ayrı cəmiyyətlər və dünya birliyi üçün utopiyandır deyil, fəlakətin müqəddəmsidir"¹².

Mövcud ədəbiyyatdan görünür ki, milli dövlətlərin sonu konsepsiyası həm ciddi tədqiqatçılar, həm də siyasətçilər tərəfindən təkrar edilir. Əsas səbəb dövlətin əleyhinə olanların dünyanın inkişafında müasir tendensiyanın qiymətləndirilməsinə yanaşma metodologiyasıdır. Bu problemin tanınmış amerikalı tədqiqatçısı P.Draker də həmin məqama diqqət yetirib. O yazır: "Son illərdə "dövlətin əleyhinə olmaq" dəb düşüb. Ancaq bu, düzgün deyil. Bizim güclü dövlətə ehtiyacımız var. Həqiqətdə biz qarşılıqlı onilliklərdə dövlətçiliyin zəifləməsinə yox, çox ehtimal ki, güclənməsinə gözləyə bilərik"¹³.

"Fransalı, İtalyalı, Niderlandlı və belçikalı tədqiqatçıların əksəriyyəti, - sosial-demokratiya ənənələrinin güclü

ölkələr (ABŞ və onun müttəfiqləri) tərəfindən həyata keçirilən siyasətin müdaxiləsi nəticəsində bu prosesin kursunun (trayektoriyasının) dəyişməsi ona milli dövlətlərin xeyrinə olmayan tamamilə başqa məna verir.

Demək lazımdır ki, fikirlərdə uyğunsuzluq əsasən hamı tərəfindən qəbul edilmiş "güclü dövlət" - "zəif dövlət" konsepsiyasının olmaması ilə bağlıdır.

Məşhur filosofların, futuroloq və sosioloqların mülahizələrində qloballaşma şəraitində dövlətin rolu haqqında proqnozlarla bağlı maraqlı bir ziddiyyət müşahidə etmək olar. Neoliberal konsepsiyayı fəal təbliğ edən bu insanlar global siyasi və iqtisadi proseslərin mərhələlərinin xarakterindən asılı olaraq, müasir şəraitdə dövlətin rolu və yeri barədə ziddiyyətli fikirlər söyləyirlər. Belə təsəvvürə yaranır ki, elm aləmində tanınmış bu tədqiqatçılar öz əsərlərində dünya ictimaiyyətinə dərin nəzəri araşdırmaların yekunlarını, fəlsəfi, elmi nəticələri təklif etməyə əvəzinə sadəcə öz hökumətlərinin hədəflərini heroldu (carçısı) rolunu yerinə yetirirlər.

Bu müəlliflər iri beynəlxalq korporasiyaların ideoloqları və onların maraqlarının müdafiəçiləri rolunu öz üzünə götürdüklerini əslində gizlətmirlər. Məsələn, P.Draker hesab edir ki, global birliklər cəmiyyətdə və qlobal iqtisadiyyatda formalaşmaqda olan yeni dəyərlər sisteminə milli dövlətə yer olmayacaq. Onun fikrinə, milli dövlət vaxtı keçmiş formadır və bu forma sənaye cəmiyyəti üçün yararlı idi, amma postsənaye cəmiyyəti üçün qəbul edilməzdir, qloballaşan postsənaye cəmiyyətinə idarəçilik təsisatları dövlət əsasında deyil, korporativ əsasda, şəbəkə əsasında yaranacaq¹⁵. Halbuki 1993-cü ildə dərc olunmuş və mənim yuxarıda istinad etdiyim "Postkapitalizm" əsərində P.Draker əks fikrin tərəfdarı idi. Bu, müəllifin özünü baxışlarının siyasi transformasiyasına dəlalət edir.

S.Hantinqton məşhur "Sivillizasiyaların toqquşması" əsərində yazır: "Dünya siyasət meydanında əsas oyunçular yene də milli dövlətlərdir. Onların davranışı, əvvəllər olduğu kimi, yene də öz qüdrətini artırmaq və çiçəklənmək cəhdi ilə təyin olunur, amma bu davranış həm də üstünlük verilən mədəni dəyər-

zəifliyi böyük strateji problemlərə gətirib çıxarır. Beynəlxalq terrorizm və kütləvi qırğın silahlarının imkanları birlikdə dövlətin yayğılarına vətəndaşların və ölkənin təhlükəsizliyinin təmin olunması ilə bağlı yeni problemlər əlavə etdi. F.Fukuyama məhz bunu əsas götürərək yazır: "11 sentyabr hadisələrindən

Zənnimcə, güclü dövlət dünyəvi dövlətdir. Güclü dövlət transparent dövlət idarəetmə sistemini dəstəkləmək üçün vətəndaşın demokratik hüququndan demokratiyanın ifrat həddə yuvarlanmasının və nəticədə çıxılmaz vəziyyətə düşməsinin qarşısını alan güclü hüquq mühafizə strukturları ilə birlikdə istifadə edə bilən dövlətdir. Bu gün dünyada baş verən hadisələrin nümunəsində belə qənaətə gəlmək olar ki, dövlətdə həyat prinsiplərini dövlətin əsas funksiyalarına toxunmadan vətəndaş cəmiyyəti müəyyən etməlidir. Bu zaman güc strukturlarının rolu ayrı-ayrı qrupların imtiyazlarını müdafiə etmək deyil, hüquqi təhlükəsizliyə və asayişə təminat verməkdir.

sonra dövlətçiliyin zəiflədilməsi deyil, onun gücləndirilməsi məsələsi dünya siyasətinin əsas vəzifəsinə çevrilib" (Amerika qoşunlarının İraqa, həmçinin NATO-ya daxil olan dövlətlərin qoşunlarının Liviyaya müdaxiləsi də F.Fukuyamanın bu fikrini təsdiq edir).

F.Fukuyama daha sonra davam edir: "Beləliklə, gələcək dünya nizamı üçün ən vacibi dövlət qurmağı öyrənməkdir... "Dövlətçiliyin qurubunu" dəstəkləyənlər, - istər azad bazarın, istər də çoxtərəfli müqavilələr ideyasının tərəfdarları, - müasir dünyada suveren milli dövlətlərin gücünü məhz nəyin evəz edəcəyini izah etməlidirlər. Əslində bu uçurumu müxtəlif tərkibli beynəlxalq təşkilatlar, cinayətkar sindikatlar, terror qrupları da daşıyır. Onlar müəyyən dərəcədə hakimiyyətə və legitimliyə malik ola bilərlər, amma bunların hər ikisinə nadir hallarda malik olurlar. Aydın cavab olmadıqı üçün biz yalnız suveren milli dövlət məsələsinə qayıtmalı və onu hansı yolla güclü və uğurlu etməyin mümkün olduğunu anlamalıdır üçün bir daha cəhd göstərməliyik"¹⁷.

XXI əsrdə dövlətin rolunun aradan qalxacağını proqnozlaşdıran müəlliflər, sadəcə, müasir dövrün diqqətləyici, cəmiyyətdə gözlərimiz önündə baş verən

Dünya maliyyə-iqtisadi böhranı ilə əlaqədar hadisələr inandırıcı şəkildə göstərir ki, iqtisadi inkişafın yeganə səmərəli amili, əvvəlki kimi, yene də milli dövlətlərdir. Neoliberal qloballaşma şəraitində onlara ehtiyac nəinki aradan qalxmıyab, hətta öz funksiyalarını zənginləşdirib.

Dünya maliyyə-iqtisadi böhranı ilə əlaqədar hadisələr inandırıcı şəkildə göstərir ki, iqtisadi inkişafın yeganə səmərəli amili, əvvəlki kimi, yene də milli dövlətlərdir. Neoliberal qloballaşma şəraitində onlara ehtiyac nəinki aradan qalxmıyab, hətta öz funksiyalarını zənginləşdirib.

Həç də təsadüfi deyil ki, Zbignev Bjezinski əvvəlki yanaşmasını dəyişdirərək yazırdı ki, "dövlət-millətlər dünya sisteminin əsas vəsiliəsi kimi qalmaqda davam edir, ...milli ərazinin ölçüləri isə, əvvəlki kimi, statusun və gücün ən əhəmiyyətli meyarı mənasını saxlayır"¹⁹.

Müasir dünyada dövlətin rolunun saxlanması haqqında yazan tədqiqatçıların çoxu liberalizm klassiklərinin, o cümlədən Karl Popperin nüfuzuna istinad edir. Cəmiyyətdə dövlətin funksiyalarını

tin dövlət tərəfindən idarə edilməsinin mahiyyətini və sosial missiyasını əks etdirən əsas fəaliyyət istiqamətləri vasitəsilə icra edirlər. Siyasi sistemin demokratik və ya avtoritar xarakterindən asılı olmayaraq, dövlət ictimai həyatın sabit fəaliyyətinin təmin olunmasına görə məsuliyyət daşıyır. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Dünya Bankı dağıdıcı rol oynayır, buna baxmayaraq, bu beynəlxalq təşkilatın "Dəyişən dünyada dövlət" adlı məruzəsində müəlliflər vurğulayırdılar ki, effektiv dövlət olmadan istər iqtisadi, istər də sosial baxımdan davamlı inkişaf qeyri-mümkündür²¹.

Aydındır ki, dünya sürətli dəyişir. Bu dəyişikliklər yeni eranın aparıcı tendensiyasıdır. Nəticədə biz özümüz dəyişirik, bütövlükdə cəmiyyət dəyişir. Amma bəşəriyyəti gələcəkdə nələr gözlədiyini hətta ən böyük zəka sahibləri də qabaqcadan xəbər verə bilmirlər. Müasir dövlətlərin rolunun möhkəmlənməsi, daxili və xarici siyasətdə onların funksiyalarının güclənməsi tendensiyası məhz gələcəyin bəlli olması ilə müəyyən edilir. Bu həm də bəşəriyyəti ümumdünya xaosuna düşür etməmək üçün lazımdır. Son zamanlar gətdikcə daha çox müəlliflər yuxarıda deyilənləri təsdiqləyərək bu qənaətə gəlməyə başlayıblar ki, bir sosial qurum kimi dövlətin rolu və əhəmiyyəti artacaq, gələcək planetar inkişaf mövcud dövlət qurumları çərçivəsində baş verəcək. Çox cəhətdən dövlətlərə qarşı duran iqtisadi orqanizmlər kimi, korporasiyaların gücünün artmasına baxmayaraq, "dövlətlərin sərəncamında olan alətlərin rolu və imkanı zəifləməyəcək, əksinə, güclənəcəkdir"²².

¹⁶ Фукуяма Ф. Сильное государство. М., 2006, сәh.198.

¹⁷ Drucker P. Post-Capitalist Society N.Y., 1993, сәh.159.

¹⁸ Вах: Соколова П.И., Спиридонова В.И. Государство в современном мире. М., 2003, сәh.12-13, 14.

¹⁹ Дрaker П., Посткапиталистическое общество. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология, М., 1999, сәh. 67-101.

²⁰ Вах: Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Сәh.15, 22.

²¹ Фукуяма Ф. Сильное государство. Сәh.198, 199.

²² Перегудов С.П. Новейшие тенденции в изучении отношений гражданского общества и государства. Жур. "Полис", 1998, №1.

²³ Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы, М., 1999, сәh.51.

²⁴ Поппер К. Предположения и опровержения. "АКТ-Москва", 2008, сәh.580, 581.

²⁵ Отчет о мировом развитии. 1997. Государство в меняющемся мире. М.: Прайс-Тасс, 1997.

²⁶ Стрижова И.А. Роль государства и государственных органов власти в современном глобализационном мире. Социология и политические науки. Вестник Одесского национального университета. Т.16, выпуск 10, 2011, сәh.765.

Mövcud elmi ədəbiyyatda qloballaşan dünyada dövlətin yeri və rolu haqqında mövqelərin fərqli olmasına baxmayaraq, son onillikdə alimlərin çoxu məhz belə bir ideyaya meyil edir ki, sivilizasiyaların qarşılıqlı təsiri nəticəsində dövlətin rolu liberal konsepsiyalarda təqdim edildiyi kimi azalmayacaq, əksinə, artacaqdır. Xüsusən ona görə ki, dövlət liberalizminin Qərbi Avropa ölkələrini hansı vəziyyətə gətirib çıxarmasını fərziyyələrdə yox, reallıqda görürük. Hərçənd, vaxtilə Maks Veber (1864-1920) dövlətə "müəyyən ərazinin daxilində fiziki qüvvədə qanuni istifadə inhisarçılığına (uğurla) iddia edən insan cəmiyyəti" kimi tərif verirdi²³.

Hegel hesab edirdi ki, hər bir tarixi forma yetkinlik kəsb etdiyi məqamda tənzüülə məhkumdur. Ancaq şübhəsiz ki, o, tənzüül haqqında danışarkən bu tarixi formanın tamamilə yox olmasını deyil, onun yeni keyfiyyətə transformasiyasını nəzərdə tuturdu. Yurgen Habermas yazır: "Vaxtilə milli dövlətin vəzifəsi tarixin çağırışına inandırıcı cavab tapmaq, sosial inteqrasiyanın Yeni dövrün erkən mərhələsinə xas olan, sonradan tamamilə dağılan formaları üçün funksional ekvivalent tapmaq idi. Bu gün biz analoji çağırış qar-

subyektlərindən yığılan vergi daxilolmaları hesabına təmin edilir"²⁴.

Amma dövlətin və iqtisadiyyatın ayrılması, habelə dövlətin özünün bəzi funksiyalarını "vətəndaş cəmiyyətinə" verməsi heç də dövlətin öz suverenliyi ni itirməsi demək deyildir. Suveren

Azərbaycanda hakimiyyət özünün "güclü dövlət" ideyasını həyata keçirir, çünki öz xalqının nadir ənənələrinə əsaslanır. Məsələ bundadır ki, dövlətin güclü və planlaşdırıcı rolu olmasa, Azərbaycanda həyata keçirilən genişmiqyaslı sosial-iqtisadi layihələrin reallaşmasının üstündən xətt çəkile bilər. Güclü dövlət gələcək nəsə və "insan kapitalı"na investisiya yatırmadan müvəffəqiyyətli ola bilməz. Azərbaycanda güclü dövlətin uğurları təhsilə, səhiyyəyə, idmana və digər sosial proqramlara düşünülmüş şəkildə sərmayə yatırılması ilə bağlıdır.

dövlət "daxildə əmin-amanlığı və asayışı, xaricdə isə sərhədlərini müdafiə edə bilən" dövlətdir. Daxili işlərdə o, gücün rəqabət təzahürlərini bacarıqla dəf etməli, beynəlxalq işlərdə isə özünü bərabər hüquqlu rəqib kimi təsdiq etməlidir²⁵.

Odur ki, dövlət idarəetmə, sosial-mədəni, təhsil, tərbiiyyəvi, ekoloji və s.

əhalisinə çoxlu fəlakət və ağır sınaqlar gətirir. Yaxın Şərqi və Şimali Afrikanın bir sıra müasir dövlətlərində hadisələr bunun bariz nümunəsidir. Onların düşdüü durum göstərir ki, güclü dövlət olmadan normal fəaliyyət göstərən demokratik cəmiyyət yaratmaq müm-

kün deyil. Yalnız güclü dövlət modeli cəmiyyətin problemlərini həlləni, o cümlədən demokratiya prinsiplərini reallaşdırmağı təmin etməyə qadirdir.

"Güclü dövlət" anlayışını ilk növbədə dövlətin iqtisadi və siyasi sistemini legitimlik əsasında idarə etmək bacarığının xarakteristikası kimi başa düşmək lazımdır. XX əsrin 90-cı illəri-

manda güclü Azərbaycan dövləti xarici təhdidlərə müqavimət göstərməyə qadir olacaq, qonşularına problemlər yaratmadan özünəyeterli cəmiyyət quruculuğunun qarantına çevriləcək. Frensis Fukuyama yazır: "...Güclü dövlət quruculuğu dünya birliyinin ən mühüm problemlərindən biridir, çünki dövlətlərin zəifliyi və dağılması dünyanın ən ciddi problemlərindən çoxunun mənbəyidir..."²⁶

"Güclü dövlət" in yaradılması kursu Azərbaycanın 1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyasında müəyyən olunub. Burada dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri bəyan edilib. Konstitusiyanın səkkizinci maddəsində deyilir: "Azərbaycan dövlətinin başçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidentidir. O, ölkənin daxilində və xarici münasibətlərdə Azərbaycan dövlətini təmsil edir". Prezident idarəetmə sistemi Azərbaycan dövləti üçün ən məqbul idarəetmə formasıdır. O, xalqın birliyi ni təcəssüm etdirir və Azərbaycan dövlətçiliyinin varisliyini təmin edir.

Bu gün Azərbaycan dövlətinin sabit olmasının səbəbi budur ki, o, güclüdür, bununla belə, bütün dövlətlərlə qarşılıqlı bərabər hüquqlu fəaliyyətə istiqamətlənib. Azərbaycan cəmiyyəti Dağlıq Qarabağ probleminin hərtərəfli

ideal tiplərinə son dərəcə yaxın iki model - "zəif" dövlət etalonuna maksimum müvafiq dövlət kimi ABŞ-ı və "güclü dövlətin" ən adekvat nümunəsi kimi Fransanı önə çəkirlər²⁷.

Məsələ bundadır ki, Amerika millətinin formalaşması dövlətin mərkəzləşdirici gücünün fəaliyyətinin nəticəsi olmayıb, əksinə, onun cəmiyyəti ənənəvi başa düşülən hər hansı dövlət qurumu çərçivəsindən kənarda, bir növ, özünü təşkil edib. Fransa tarixçisi və siyasi xadimi Aleksis de Tokvil (1805-1859) hələ 1835-ci ildə yazırdı ki, ABŞ-da cəmiyyət heç bir zahiri hakimiyyət olmadan özbaşına və özü üçün fəaliyyət göstərir. "Demək olar, ölkəni xalq özü idarə edir, çünki hökumətə verilən hüquqlar cüzi və məhduddur; hökumət xalq ilə əzəli əlaqəsinə daim hiss edir və onu yaradan qüvvəyə tabe olur. Kainatda Allah-taala hökmranlıq etdiyi kimi, Amerika siyasəti dünyasında xalq hökmranlıq edir. Mövcud olan hər şeyin əvvəli və sonu odur; hər şey onun iradəsindədir və hər şey ona qaydır"²⁸.

Hakimiyyətin və nüfuzun natamam olması və dispersiyası (parçalanması) müasir zəif Amerika dövləti-

prosesində təsisatlar dövlətdən daha çox asılı olublar, nəinki dövlət onlardan. Tarix boyu çoxsaylı rejimlərin birini əvəzləməsinə baxmayaraq, idarəetmənin təməli sabit qalıb, bütün sosial transformasiyalar isə inzibati funksiyaları yalnız möhkəmləndirib²⁹.

Qeyd etmək lazımdır ki, siyasi sistemin əsas təsisatı kimi "güclü dövlət" in ictimai həyatın sosial normalarını və qaydalarını müəyyən etmək və nizam salmaq hüququ var. O, iki tərkib hissəsinə - məhz güclü və siyasi nəzərdə tutulur. Güc düşünləni yerinə yetirmək, siyasət isə bu kontekstdə düşünlənə prioritetlik vermək bacarığıdır. Deyilənlərə müvafiq olaraq, bu mövzular daim maraqlıdır: "güclü dövlət" i necə başa düşməli, xarici və daxili amillərdə dövlətin gücünün mahiyyəti nədən ibarətdir? "Güclü dövlət" paradigmasını iqtisadi, sosial, elmi-texniki, siyasi və reallaşması bir sıra mühüm səbəblərlə şərtlənən məhz hərbi potensiallardan törəmə kimi müəyyən edən çoxsaylı nəzəriyyələr mövcuddur. Amma, zənnimcə, dövlətin qloballaşma şəraitindəki rolundan çıxış edərək, onun daha dəqiq xarakteristikası üçün Qədim Roma "Interregnum" anlayışını - köhnə ideyaların artıq işləmədiyi, yenilərinin isə hələ yaranmadığı zaman kəsiyini götürmək lazımdır. Bu halda iki baza mövqeyinə əsaslanmağa dəyər.

Birincisi bundan ibarətdir ki, dövlətin gücü onun demokratik ənənələrinin və təsisatlarının inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Bunlar insan hüquqlarının müdafiəsini, qanunun alliliyini, səmərəli seçki sistemini, medianın azadlığını və vətəndaş cəmiyyətinin fəal rolunu özündə ehtiva edir ki, bu da qərarların qəbulu zamanı xalqın hakimiyyətini təcəssüm etdirir. Əlavə olaraq, xalqın iradəsi, yaxud "demosun səsi" "lənqimə və əksliklər" sistemində nəzarət edir, bu yolla ictimai konsensus və dövlət mexanizminin fasiləsiz işini yaradır. Bu demokratiyanın necə - konstitusiyalı, əsaslı, prosedurlu olmasından, yaxud prosesə istiqamətlənməsindən asılı olmayaraq, cəmiyyəti idarə edən azlığın siyasi fəaliyyəti insan və insanın xoşbəxtliyi naminə həyata keçirilir. Buradan belə nəticə hasil olur ki, vətəndaş cəmiyyəti mexanizminin genişlənməsinin əsas şərtlərindən biri müvazinet, hüquq bərabərliyi və dövlətin, cəmiyyətin və fərdin tarazlı inkişafıdır. Çünki Aristotələ görə də dövləti fəaliyyətin əsas leymotivi və dövlətin ali məqsədi xoşbəxt həyata nail olmaqdır. Bu isə fərdin güclü dövlətin hökmü altında olması şərti ilə mümkündür.

Dövlətin gücünün ikinci aspekti isə istər daxili siyasət, istərsə də xarici siyasət sahələrində onun hərbi-siyasi aparatının gücü ilə müəyyən olunan təminatdır. Dünyada dövlətin gücünün demokratik tərkib hissələrinin çox zəif olması şəraitində müvafiq hərbi-texniki təchizatla müəyyən olunduğu nümunələr az deyil. Bu halda hərbi-siyasi aparat dövlətin daxilində gücün qarantı, cəmiyyətə qarşı zorakılıq və repressiyalar aparatı kimi çıxış edir.

Zənnimcə, güclü dövlət dünyəvi dövlətdir. Güclü dövlət transparent dövlət idarəetmə sistemini dəstəkləmək üçün vətəndaşın demokratik hüququndan demokratiyanın ifrat həddə yuvarlanmasından və nəticədə çıxılmaz vəziyyətə düşməsinin qarşısını alan güclü hüquq mühafizə strukturları ilə birlikdə istifadə edə bilən dövlətdir. Bu gün dünyada baş verən hadisələrin nümunəsində belə qənaətə gəlmək olar ki, dövlətdə həyat prinsiplərini dövlətin əsas funksiyalarına toxunmadan vətəndaş cəmiyyəti müəyyən etməlidir. Bu zaman güc strukturlarının rolu ayrı-ayrı qrupların imtiyazlarını müdafiə etmək deyil, hüquqi təhlükəsizliyə və asayişə təminat verməkdir.

Hegel yazırdı: "Möhkəm dövlət hakimiyyəti azadlığın zəruri şərtidir"³⁰.

⇒ 12, 13

qloballaşma şəraitində təcəssümü kimi

şısındaıyq. Rabitə və kommunikasiya, iqtisadi istehsal və onun maliyyələşdirilməsi vasitələrinin, texnologiya və silah satışının, hər şeydən əvvəl - ekoloji və hərbi təhlükənin qloballaşması bizim qarşımızda elə problemlər qoyur ki, onlar artıq milli dövlət çərçivəsində və ya indiyə qədər hamı tərəfindən qəbul edilmiş suveren dövlətlər arasında sazişlər bağlanması üsulu ilə həll edilə bilməz. Hər şey onu göstərir ki, milli dövlət suverenliyinin zəifləməsi davam edəcək və milli səviyyədə siyasi təsir imkanlarının yaradılmasını və genişləndirilməsini tələb edəcək, biz buna artıq rüşeym halında müşahidə edirik³¹.

Gördüyümüz kimi, müasir dövrün görkəmli mütəfəkkirlərindən biri Yurgen Habermas belə bir fikrə gəlir ki, milli dövlətlər bundan sonra da mövcud olacaq, amma onların funksiyaları müəyyən çərçivələrlə bir qədər məhdudlaşacaq. Həqiqətən də etnik sərhədlər daxilində təsis edilən milli döv-

xarakterli funksiyaların bütöv kompleksini özündə saxlayır. Əsas məsələ budur ki, dövlət öz eyniyyətinə, hakimiyyətin legitimləşdirilməsinə, millətin və dövlətin ərazisinin qorunmasına, inkişaf strategiyasına, milli identikliyin qorunub saxlanmasına görə məsuliyyət daşıyır. Dövlət ölkənin təhlükəsizliyini daxili və xarici dağıdıcı qüvvələrdən qorumağa borcludur. Dövlət təsisatlarının "tədricən dağılması" nəzəriyyələrinin apologetlərinə cavab verən F.Fukuyama yazır: "Yalnız və ancaq dövlətlər əsası təmin edən qüvvələri birləşdirməyə və məqsədyönlü şəkildə yerləşdirməyə qadirdirlər. Bu qüvvələr ölkə daxilində qanunların işləməsinə təmin etmək və beynəlxalq əsası qoruyub saxlamaq üçün lazımdır"³².

Aydın ki, dövlət cəmiyyətin, ayrılıqda insanın həyatında əvəzsiz rol oynayır. İnsan dövlətdəki vəziyyətə əsaslanaraq həyatı üçün planlar qurur. Azərbaycan xalqı öz dövlətinə indiki nəslin

nin əvvəlində Azərbaycan dövlət idarəetmə praktikası belə deməyə əsas verir ki, yalnız prezident idarəetmə sistemi ölkəni dərin böhrandan çıxara bilərdi.

Azərbaycanda prezident idarəetmə forması ilə güclü dövlətin yaradılmasının həm də subyektiiv zəmini var. Yaxın keçmişimizə retrospektiv nəzər salanda əmin olmaq mümkündür ki, Qarabağ müharibəsinin ilkin mərhələsinin yekunları 1990-cı illərin əvvəlində Azərbaycanda faktiki mövcud olan parlament idarəetmə sistemində "ixtilafaların və qərarsızlığın" nəticəsi olub. Real gücə malik siyasi partiyalar olmadığı üçün icra hakimiyyəti, əslində, parlamentdə "siyasi xadimlər" deyilən qüvvələr tərəfindən kollegial əsasda həyata keçirilirdi. Sürətlə dəyişən vəziyyətdə operativ qərarların qəbul edilməsi uzun-uzadı diskussiyalar, qarşılıqlı ittihamlar, mübahisələr, fikir ayrılıqlarını aradan qaldırmaq üçün müxtəlif komissiyaların yaradılması ilə nəticələnirdi. Bütün bu "çarşıma" nəticəsində Azərbaycan əraziləri nəinki Ermənistan tərəfindən işğal edildi, həm də 1993-cü ilin baharında real vətəndaş müharibəsi təhlükəsi yarandı.

Azərbaycan dövlətinin inkişaf məntiqi göstərir ki, Azərbaycan 1993-cü ilin ortalarında etibarən ardıcıl surətdə güclü dövlət prinsiplərini gerçəkləşdirmək yolu ilə gedir. İqtidarda olan qrupların neoliberal demokratiya ideyalarına aludə olduqları və bu ideyaları fəal surətdə sosial praktikaya tətbiq etdikləri bəzi postsovet dövlətlərindən fərqli olaraq, Prezident Heydər Əliyev ikinci dəfə hakimiyyətə gələrək və böyük dövlət xadimi bəsirəti və uzaqgörənliyi nümayiş etdirərək güclü Azərbaycan dövləti konsepsiyasını irəli sürdü və onu ardıcıl surətdə praktikada reallaşdırmağa başladı. Sonrakı illərdə dövlətimizin bütün fəaliyyəti bu kursun düzgün olduğunu təsdiqlədi.

Güclü dövlət quruculuğu yeni hökumət idarələrinin yaradılmasından və mövcud olanların möhkəmləndirilməsindən ibarətdir. Heydər Əliyev məhz bu yolla gərdirdi. O bilirdi ki, güclü dövlət yaratmadan ölkəni ümumi xaosdan çıxarmaq və onun ərazi bütövlüyünü bərpa etmək mümkün deyil. Eyni za-

həllinə, xalqın sosial-iqtisadi rifahının təmin edilməsinə, insanların həyat keyfiyyətinin artırılmasına, regionda sülhün bərqərar edilməsinə və dünya birliyinin üzvü olan dövlətlərlə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığa ümidlərinin güclü və nüfuzlu dövlətlə bağlıdır.

nin əsas xarakteristikalarıdır. Dövlətin daxili strukturu Amerika siyasi federalizmi ilə bilavasitə bağlı olan çox böyük mərkəzləşdirmə dərəcəsi ilə fərqlənir.

Zəif dövlət çoxsaylı siyasətçilərin və inzibatçıların real, amma bir-birin-

Müasir Azərbaycan dövləti təhlükəsizliyin, suverenliyin, ictimai maraqların, dilin və milli mədəniyyətin müdafiəsinin yeganə qarantıdır. Skeptiklərin fikirlərinə rəğmən düşünürəm ki, qloballaşma şəraitində dövlətin potensialı azalmayacaq, əksinə, artacaq. Qanunlara riayət olunmasının, siyasi, iqtisadi və sosial sabitliyin qorunub saxlanılmasının qarantı kimi öz əhəmiyyətini gücləndirən milli dövlətin özünü qloballaşma proseslərinin mümkün mənfə nətəcələrindən qoruması üçün bəzi funksiyalarını dəyişdirmək məcburiyyəti qarşısında qalması başqa məsələdir. Deməli, cəmiyyət tədricən öz təkamülünün keyfiyyətə yeni mərhələsinə qədəm qoyacaq ki, bu da müxtəlif tip sosial münasibətlərin inkişaf məntiqinin prinsiplərinə yaxınlaşması ilə xarakterizə ediləcək. Amma güclü Azərbaycan dövlətinin rolunun saxlanması şəksiz olacaq.

Güclü dövlət dedikdə, mən bu anlayışı təkə güc mənasında işlətmirəm. Məsələn, ABŞ həm iqtisadi, həm də hərbi baxımdan dünyanın ən qüdrətli dövlətdir, amma onu güclü dövlət sırasına aid etmək olmaz. Frensis Fukuyamanın nəzəriyyəsinə görə, dövlətin gücünü "siyasi kurslar formalaşdırıb həyata keçirmək və qanunlar yaratmaq; minimum süründürməçiliklə səmərəli inzibatçılıq etmək; firdaçaçılıq, korrupsiyanı və rüşvətçorluğu nəzarətə saxlamaq; hökumət idarələrinin şəffaflıq və məsuliyyət (hesabat vermək) səviyyəsinin yüksək saxlamaq; ən başlıcası isə qanunları həyata keçirmək"³³ bacarığından ibarətdir.

R.İ.Sokolova və V.İ.Spiridonov həmmüəllif olduqları əsərdə yazırlar: "Müasir Qərb tədqiqatlarında güclü və zəif dövləti qarşılıqlı əlaqədə olan iki meyar - onların daxili strukturlaşdırma dərəcəsi və ətraf mühitə, ilk növbədə vətəndaş cəmiyyətinə münasibətdə muxtariyyət dərəcəsi əsasında fərqləndirirlər. Elmi ədəbiyyatda model kimi paradigmatik deyilən (yəni misal, model, nümunə kimi - R.M.) hadisənin

dən ayrılmış fəaliyyət sahəsinə malik olduqları "bürokratik plüralizm" təzahürü ilə xarakterizə olunur. Siyasətçilər və məmurular arasında əməkdaşlığın olmaması ümumi inzibati qərarların qəbul edilməsini və onların reallaşmasını çətinləşdirir. Fərdi, lokal administrasiya başçıları real hakimiyyət əldə edirlər. ABŞ-da hakimiyyətin strukturu məhz belədir.

ABŞ-dan fərqli olaraq, Fransanın tarixi boyu inkişafın bütün mərhələlərində cəmiyyət dövləti deyil, məhz dövlət cəmiyyəti yaradıb. Özü də islahatlar

Milli dövlətin mənşəyinin spesifikasiyası nəzərə alınmadan güclü dövlət ideyası reallaşdırıla bilməz. Əksinə, bu ideya özünün başlanğıc nöqtəsini dövlətdəki milli özünəməxsusluq, hakimiyyət təsisatlarının inkişaf səviyyəsi ilə əlaqələndirməlidir. Bu nöqteyi-nəzərdən müasir Azərbaycan bütün funksiyalarını, sosial və siyasi təyinatını ardıcıl yerinə yetirən güclü, effektiv, mükəmməl, nüfuzlu və özünə güvənən dövlətdir.

lətlərin modernləşmə məqsədilə onlara xas olmayan funksiyalardan tədricən uzaqlaşmaları barədə nümunələr dünyaya praktikasında az deyil. Dövlətin və iqtisadiyyatın ayrılması baş verir. Bütövlükdə bu, dövlət aparatının funksional xüsusiləşməsinə təzahür edir. Müasir dövlət inzibati və vergi sistemi dövlətə çevrilir, bu isə yalnız idarəetmə funksiyalarını nəzərdə tutur. Yurgen Habermas yazır: "O (dövlət - R.M.), indiyə qədər siyasi dövlət çərçivəsində başa düşülən istehsal vəzifələrini ondan ayrılmış bazar təsərrüfatına verir. Bu baxımdan o, "ümumi istehsal şərtlərinin", yeni kapitalist emtəə dövriyyəsi və müvafiq ictimai əmək təşkilatı üçün zəruri olan hüquqi çərçivələr və infrastrukturun qayğısına qalır. Dövlətin maliyyə tələbatı özəl təsərrüfatçılıq

payına düşən milli sərvət, böyük dəyər kimi baxır. Xalqımız gözəl başa düşür ki, öz dövlətindən məhrum olmaq dünyanın etno-millii xəritəsindən silinmək deməkdir. Buradan belə çıxır ki, öz dövlətini qoruyub saxlamaqdan və inkişaf etdirməkdən vacib məsələ yoxdur. Özü də təkə güclü dövlət yaşamağa davam edə bilər. Hələ Napoleon Bonapart deyirdi: "Ali hakimiyyətin zəifliyi xalqın ən qorxulu fəlakətidir"³⁴.

Şübhəsiz ki, dövlət hakimiyyətini real edən gücdür, o, sosial praktikada bu gücə tabe olan subyektlər tərəfindən başa düşülür və mənimsənir. Məhz bu güc dövlətin fəaliyyətində gözə görünmədən mövcud olaraq, onu məsuliyyət daşıdığı hakimiyyətdən istifadə etməyi bacaran ictimai təsisata çevirir. Bu gücün olmaması dövlətin

²³ Bu mənbədən sitat gətirilir: Фукуяма Ф. Сильное государство. Сəh.20.

²⁴ Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории. Санкт-Петербург, "Наука", 2008, səh.199.

²⁵ Yene orada, səh.202.

²⁶ Yene orada, səh.202.

²⁷ Фукуяма Ф. Сильное государство. Сəh.199.

²⁸ Вах: Антология мудрости. Сост. Шойхер В.Ю. М.: Вече, 2007, səh.415.

²⁹ Фукуяма Ф. Сильное государство. Сəh.5.

³⁰ Yene orada, səh.26.

³¹ Вах: Соколова Р.И., Спиридонова В.И. Государство в современном мире. М., 2003, səh.79.

³² Токвиль А. де. Демократия в Америке. М., 1992, səh.63.

³³ Вах: Соколова Р.И., Спиридонова В.И. Государство в современном мире. Сəh.81, 83.

³⁴ Вах: Герель Г.В.Ф. Политические произведения. М., 1978, səh.153.

Güclü dövlətin daha bir funksiyası orqanlar sisteminin yaradılması, sülhün, dinc həyatın və dövlət suverenliyinin qorunmasında onların səlahiyyətinin müəyyən edilməsidir⁴¹.

Öz ideologiyasını işləyib hazırlamaq və geniş xalq kütlələrinə çatdırmaq güclü dövlətin əsas funksiyalarından biridir. Odur ki, güclü dövlət təkca funksional deyil, həm də öz vətəndaşlarına ünvanlanan, inkişaf istiqamətlərini və perspektivlərini onlara izah edən xüsusi ideologiyaya malik dövlətdir. Dövlət ideologiyasının mövcudluğu isə məhz dövlətin gücünü, siyasi sistemdə onun yerinin siyasətin digər subyektli tərəfindən tutulmadığını göstərir.

Həç bir mədəni və dayanıqlı sosial təsisat heç vaxt ümumdövlət ideologiyası olmadan keçinməyib. R.İ.Sokolova və V.İ.Spiridonova yazırlar: "Məhz cəmiyyətin ideoloji altsistemi cəmiyyət üçün çox vacib olan salamat qalmaq məsələsini identik formada həll edir. Belə ideologiyasının olmaması müxtəlif qruplaşmalar arasında siyasi qütbləşmənin sürətlə güclənməsi üçün münbit zəmindir"⁴².

dövlət kimi yox, həm də postsənaye cəmiyyətinin qurulması kursunu götürmüş, öz milli maraqları və vətəndaşlarının ehtiyaclarını təmin edən güclü dövlət kimi çıxış etməlidir.

Sual yaranır: dövlət və ideologiyanın nisbəti necədir? Bu suala A.Q.Xabibullin və R.A.Raximov belə cavab verirlər: "İdeologiya dövlətçiliyin baza elementidir, zəruri, ayrılmaz, mahiyyət əlamətlərindən biridir. Məhz bu əlamətlərin ortada olması dövlət fenomeninin özünü meydana gəlməsini və mövcudluğunu mümkündür"⁴³.

İdeologiya həmişə dövlətin yaradılmasından əvvəl gəlir. Bu, aksiomdur. Eyni zamanda, "dövlət ideologiyası" anlayışı rəsmi (yəni hamı üçün məcburi olan) ideologiya anlayışı ilə üst-üstə düşür. Öz ideologiyası olmayan, cəmiyyət həyatının mənəvi tərəfinə ardıcıl surətdə təsir göstərməyən, milli dəyərlər institutunu dəstəkləməyən dövlət daxili və xarici siyasətini həyata keçirərək mütləq böyük çətinliklərlə qarşılaşacaq. Bu dövlətin gələcəyi yoxdur.

Tədqiqatçıların fikrincə, "İstənilən formada dövlət ideologiyası dövlətin hakimiyyət, suverenlik, ərazi və s. kimi ayrılmaz əlamətidir. Lakin dövlətin özü-

ideyasını qəbul edən şəxslərin ittifaqına çevirməkdir.

Siyasi elitanın daim yenilənməsi çox vacibdir. Ona yeni qüvvələr, yeni insanlar, ideyalar, baxışlar lazımdır,

Heydər Əliyevin dövlət başçısı kimi fəaliyyətinin dərin mənası var idi, çünki onun cəmiyyətə təsiri birləşdirici, dövlətyaradıcı əhəmiyyət kəsb edirdi. Biz onun şəxsinde özünü vətəne fədakarcasına xidmətə həsr etmiş, Azərbaycan planetinin ən sabit, təhlükəsiz və inkişaf etmiş guşəsinə çevirmək istəyən insanın həyat və fəaliyyətini görürük.

çünki bu, onun həyat qabiliyyətinin və səmərəliliyinin rəhndir. "Əgər hakim elitaya qeyri-elitar mənşəli "elitar keyfiyyətli" şəxslər kooptasiya edilmirsə, elitanın tərkibi pisləşir və əks elitanın kəmiyyət artımı baş verir"⁴⁴.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanın ənənəvi hüquq mədəniyyətində fərdin (şəxsiyyətin) rolunun qavranması Qərbin hüquq mədəniyyətində həmin problemin başa düşülməsindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Birincisi, insanın təbii hüquqlarının prioriteti kons-

silinməz iz qoymuş Heydər Əliyev belə şəxsiyyət idi. İradəli, güclü xarakterə malik, qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmağı bacaran, Azərbaycan xalqının və dövlətinin taleyi üçün məsuliyyətini dərk edən bu insanın qarşısına tarix mürəkkəb vəzifələr qoymuşdu. O, böyük səylər, cəsarət və iradə sayəsində, xalqın dəstəyinə, sosial-iqtisadi və siyasi qərarların qəbul olunması prosesində əhalinin iştirakına arxalanaraq güclü dövlət yaratmağa nail oldu. Bütün dahi dövlət xadimləri kimi, ona öz xalqının rifahı və tərəqqisinin qayğısına qalmaq, müvafiq ilkin şərait yaratmaqla cəmiyyətdə həmrəyliyə və sabitliyə can atmaq xas idi. Heydər Əliyev müasir güclü dövlət qurmaq üçün nə etmək lazım olduğunu aydın təsvir edən nadir insanlardan biri idi. Heydər Əliyev öz vəzifəsini Azərbaycan xalqının rifahının yaxşılaşmasında görürdü. Ona görə də öz iqtisadi siyasətinin başlıca prinsipini "hamı üçün təminatlı həyat" elan etmişdi və ömrünün sonuna qədər dönmədən bu prinsipə sadıq qaldı.

Heydər Əliyev bütövlükdə üç əsas müddəni həyata keçirməyə müvəffəq oldu: əmək məhsuldarlığının və məhsul

mişlər. Onlar memarlar kimi möhkəm bünövrə qurur, hər kərpici təkca böyük ustalıqla yox, həmçinin bu evə köçəcək insanların qarşısında məsuliyyəti başa düşərək diqqətlə düzür və son dərəcə dəqiq sementləyirlər.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin tarixi, həmçinin dövlətçiliyimizin qorunub saxlanmasına və onun davamlı inkişafına görə borclu olduğumuz şəxsiyyətin taleyidir.

Tale mürəkkəb 1990-cı illərdə müdrik, uzaqqöhrən, istedadlı, cəsarətli,

istehsalı həcmnin artırılması, əmək-həminin artırılması, insanların rifah halının yaxşılaşdırılması. Bu amillərin sayəsində ölkədə həyat səviyyəsi artmış, cəmiyyətdə sabitlik bərqərar olmuşdur. Heydər Əliyev "milli xüsusiyyətli" bazar iqtisadiyyatının qəti tərəfdarı idi. Lakin bazar onun nəzərində məqsəd deyil, sosial məsələlərin həlli üçün vasitə idi.

istehsalı həcmnin artırılması, əmək-həminin artırılması, insanların rifah halının yaxşılaşdırılması. Bu amillərin sayəsində ölkədə həyat səviyyəsi artmış, cəmiyyətdə sabitlik bərqərar olmuşdur. Heydər Əliyev "milli xüsusiyyətli" bazar iqtisadiyyatının qəti tərəfdarı idi. Lakin bazar onun nəzərində məqsəd deyil, sosial məsələlərin həlli üçün vasitə idi.

miqyaslı dövlət xadimi və siyasi xadim Heydər Əliyevin adı ilə ayrılmaz surətdə bağlıdır. O, milli müstəqil dövlət ideyasını formalaşdırmaqla ölkənin regionlar üzrə parçalanmasının qarşısını ala bildi, Azərbaycanı tamamilə dağılmaqdan xilas etdi. Ölkədə belə vəziyyət Azərbaycanın milli maraqlarına xəyanət edən keçmiş rəhbərləri Əbdürəhman Vəzirovun və Ayaz Mütəllibovun siyasi sərəşəsizlikləri, zamanın nəbzini tuta bilməmələri, dünyada baş verən geosiyasi dəyişikliklərin mənasını anlamamaları və bu fonda Azərbaycan xalqının milli özünüdərkənin dirçəlməsini qiymətləndirməyi bacarmamaları, həmçinin Əbülfəz Əliyevin sərəşəsizliyi və keçmişdə qalan pan-turançı konseptlərə bəsirsiz sadiqliyi nəticəsində yaranmışdı.

Onlardan fərqli olaraq, Heydər Əliyev yeni şəraitdə müstəqil dövlət yaratmaq məqsədilə hakimiyyəti və cəmiyyəti birləşdirə bildi. Onun müdrikliyi və siyasi uzaqqöhrənliyi, qeyri-adi təşkilatçılıq və idarəçilik istedadı sayəsində ölkə dərin ümumi böhrandan çıxma bildi. Dövlət həyatının bütün sahələrində fundamental islahatlar həyata keçirildi. Nəticədə XX əsrin sonunda milli ideyanın mücəssəməsi kimi müstəqil Azərbaycan dövləti yaradıldı.

1993-cü ilin ortalarından başlayaraq milli ideyanın (onu Azərbaycan ideyası kimi də müəyyən etmək olar) vəzifəsi xeyli sayda problemləri həll etməli olan güclü suveren dövlət yaratmaq idi. Daxili siyasi vəziyyətin sabitləşdirilməsi, Ermənistanla hərbi qarşıdurmada eskalasiyanın aradan götürülməsi və Dağlıq Qarabağ probleminin həlli, tarazlaşdırılmış xarici siyasət kursunun aparılması, fərdin zəruri hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, millətin sosial-iqtisadi və mədəni məsələlərin həllinə yönəlmiş səfərbərlik prosesinin fəallaşdırılması, milli identikliyin müasir anlamda səslənməsi həmin problemlər sırasında idi. Ötən illər ərzində Azərbaycanlıların gələcəyə inamla baxmalarına və yeni nəslin perspektivləri haqqında düşüncələrinə imkan verən bir sıra layihələr həyata keçirilib. Müasirlərimizin və gələcək intellektualların inkişaf etdirəcəyi Azərbaycan ideyası artıq bu gün özünü milli dövlətin mövcudluğunun əsas strateji modeli kimi göstərir. Heydər Əliyevin qarşısında duran vəzifəni bir fikirlə ifadə etməyə çalışsaq, yəqin ki, belə səslənəcək:

XXI əsrin milli ideyasının təəcəssümü olan müasir güclü Azərbaycan dövlətinin yaradılması millətin güclü liderə malik olmasının nəticəsidir. Belə fikir var ki, xalqın lideri anadangəlmə lider olmalıdır. Şəxsiyyətin bəzi fitri keyfiyyətləri bununla razılaşmağa qismən əsas verir. Bu xüsusiyyətləri biz fenomenal yaddaşa malik Heydər Əliyevin simasında görürük. Bu gün xalq milli lider mandatını, bu məsul missiyanı beynəlxalq birlik tərəfindən görkəmli dövlət xadimi kimi tanınan İlham Əliyevə etibar edib. Müasir çıxışklənən Azərbaycan əsl millət lideri kimi onun iradəsinin, zəkasının və istedadının nəticəsidir.

Heydər Əliyevin dövlət başçısı kimi fəaliyyətinin dərin mənası var idi, çünki onun cəmiyyətə təsiri birləşdirici, dövlətyaradıcı əhəmiyyət kəsb edirdi. Biz onun şəxsinde özünü vətəne fədakarcasına xidmətə həsr etmiş, Azərbaycan planetinin ən sabit, təhlükəsiz və inkişaf etmiş guşəsinə çevirmək istəyən insanın həyat və fəaliyyətini görürük. Müstəqil dövlətçilik tarixinin on ili dünya

"dövlətçiliyi, milli ləyaqəti, tarixi, dili, ənənəni, mədəniyyəti müdafiə etmək", yeni bütün dağılan və praktik olaraq yoxa çıxa biləcək nə vardsa qoruyub saxlamaq. Güclü dövlət qurmaq, ölkənin itirilmiş mövqelərini qaytarmaq, yeni siyasi ənənələr və institutlar yaratmaq, milli təhlükəsizliyi təmin etməklə iqtisadi inkişafı gücləndirmək,

⇒ 14

qloballaşma şəraitində təəcəssümü kimi

Həmişə rəngarəng olan cəmiyyət "ən müxtəlif - konfessional, etnik, mədəni, sosial, siyasi və s. əsaslarına malikdir. Lakin o (hakimiyyət - R.M.), mövcudluğunun mənasını təşkil edən, cəmiyyət tərəfindən ona verilən səlahiyyətləri qəbul etməsinin səbəbi olan mənəvi prioritetlərini, məqsədlərini, vəzifələrini bəyan etməyə sadəcə borcludur".

İctimai inkişafın yeni səviyyəsinə yüksəlmək üçün böyük səfərbərlik səyləri lazımdır. Lakin bunun üçün ruhlandırmağı bacaran məqsəd olmalıdır. Milləti gələcək quruculuq naminə birləşdirən və səfərbər edən ideologiya yalnız dövrlərin əlaqələrini bərpa edərək keçmiş və indini bir araya gətirmir, başlıcası budur ki, gələcəyini cazibədar simasını təklif edir⁴⁵.

M.V.Lomonosov adına MDU-nun dosenti M.Q.Abramovanın fikrincə, dövlət ideologiyasını qısa və ortamüddətli perspektivdə dövlət siyasətinin konsepsiyası kimi təsvir etmək olar. Bütün ictimai fenomenlər kimi, dövlət siyasəti də forma və məzmunla malikdir. Formanı normativ hüquqi mənbələr, məzmunu isə dövlət siyasəti təmsil edir⁴⁶.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 28 may - Respublika Günü münasibətilə qəbulda deyib: "Bizim milli ideologiyamız, azərbaycançılıq fəlsəfəsi bütün cəmiyyəti birləşdirir"⁴⁷. Gördüyümüz kimi, dövlətimizin başçısı etiraf edir ki, "azərbaycançılıq" müasir Azərbaycanın dövlət ideologiyasıdır. Sıralarında 600 min üzvü olan Yeni Azərbaycan Partiyası da bu ideologiyaya sadiqdir. Lakin cəmiyyətimiz üçün bu partiyanın əhəmiyyəti üzvlərinin sayında yox, proqramının məzmunundadır. Proqramda ölkədə güclü dövlətin - XXI əsr dövlətinin bütün əlamətlərinə malik olan inkişaf etmiş müasir dövlətin qurulmasının "yol xəritəsi" əksini tapıb.

Lakin fəaliyyət proqramının mövcud olmasına baxmayaraq, dövlət öz ideologiyasını normativ cəhətdən təsbit etməli, orada özünün sosial-iqtisadi siyasətinin məqsədlərini əks etdirməlidir. Azərbaycan təkca güclü ordu və səmərəli hüquq mühafizə sistemi olan

nü qadağan etmədən dövlət ideologiyasını necə "qadağan etmək" olar?"⁴⁷

Professor Aleksandr Kerimov hesab edir ki, dövlət ideologiyası olmadan güclü dövlət təsəvvür edilməzdir. Onun fikrincə, dövlət ideologiyasının "rəsmi elan edilməsinin, yaxud edilməsinin, qanunvericiliklə təsbit olunmasının, yaxud olunmamasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Əsas odur ki, o, de-yure deyil, de-facto mövcud olsun və xalqın əksəriyyəti tərəfindən qəbul edilsin, bəyənilsin və dəstəklənsin. Bunun üçün dövlət ideologiyası nəinki elmi cəhətdən əsaslandırılmalı, əhalinin başa düşməsi üçün dəqiq və aydın ifadə olunmalı, həmçinin onun təbliğatı, kütlələrin düşüncəsinə aşılması

titusiyada təsbitini tapıb, ikincisi, onun ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin mənəvi-əxlaqi birliliyinin vahid toplumu olan dövlətə xidmət etmək borcu prioritetdir.

Azərbaycan cəmiyyəti şəxsiyyət və dövlət problemlərini çox cəhətdən hüquqi dövlətçilik ideyasının ənənəvi-liberal interpretasiyası ilə səsleşən "güclü demokratik dövlət" ideyası çərçivəsində həll edir. Lakin fərdin maraqlarına üstünlük verən hüquqi dövlətçilik ideyasından fərqli olaraq, "güclü demokratik dövlət" ideyası maraqların balansını nəzərdə tutur, şəxsiyyət öz ayrılmaq hüquqları və azadlıqları ilə birlikdə dövlətin fəvqündə durmur, ümumi məsələlərin həlli prosesində tərəfdaş qismində çıxış edir. Məhz belə ideya-

Heydər Əliyevin tarixi xidməti ondadır ki, o, çoxmillətli Azərbaycan dövlətinin bütövlüyünü xilas edə bildi. Heydər Əliyevin anlamında "Azərbaycan milləti" niyyətlərində ortaq, dövlət quruluşu məsələlərində və inkişaf strategiyasında yekdil olan, tarix, ərazi, mədəniyyət və ənənələrlə birləşən ölkə vətəndaşlarıdır. Politnik Azərbaycan dövlətinin mahiyyəti dövlətin və vətəndaşların ümumi maraqlarını təmin etməli olan məqsədlərin vəhdətində, milli siyasi məkanın ideoloji tərtibatı üçün zəruri olan bazanı yaradan inkişafın sabitliyi və səmərəliliyindədir.

üçün müxtəlif və səmərəli tədbirlər kompleksli ilə təmin olunmalıdır..."⁴⁸

Yalnız yuxarıda göstərilən şərtlərə riayət edildikdə bu ideologiyanın əhalinin əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənməsinə ümid etmək olar. Elmi-texniki tərəqqi, bilik və təhsilin geniş yayılması, şüurun sekulyarizasiyası dövründə ideologiya gerçəkliyin, o cümlədən bəlkə də başlıca olaraq obyektiv, yeni elmi cəhətdən əsaslandırılmış dərkli üzərində qurulmalıdır.

Həqiqətən güclü dövlət daha da möhkəmləndirmək üçün Azərbaycanın hakim elitası qeyri-vətənpərvər nümayəndələrdən "təmizlənmə" proseduru keçməlidir. Məqsəd vətənpərvər elitani milli dövlət maraqlarının korporativ, yaxud fərdi maraqlar üzərində prioritetliyi

nin reallaşdırılmasında şəxsiyyətin hüquqları və dövlət müstəqilliyinin pariteti vacibdir.

Transformasiyalar və daimi tranzitlər şəraitində dövlətin salamat qalması strategiyası, onun gələcəyi, nailiyyətləri və uğursuzluqları, geosiyasi və geo-iqtisadi durumu, regional və global qarşılıqlı münasibətləri çox cəhətdən inkişaf yolunun seçilməsindən asılıdır. Bununla bərabər, əksər hallarda inkişaf yolu şəxsiyyətlər tərəfindən müəyyənləşdirilir. Onların istedadı və dövlətçilik müdrikliyi mübarizə strategiyasını, inkişaf konsepsiyasını, fəsiləsiz modernləşdirmə ideyasını formalaşdırmağa imkan verir. Şəxsiyyətin istedadı sayəsində dövlətlərin yenidən qurulmasına, kütləvi şüurun yeni impuls almasına, cəmiyyətin transformasiyasına dair nümunələr ta-

⁴¹ Вах: Мирошкина О.И. Основные приоритеты функционирования "сильного государства" в современной рискогенной политико-правовой реальности. С.-П. Государственный университет экономики и финансов. Ученые записки юридического факультета. Выпуск 24(34) - 25(35), 2012, с.110-111.

⁴² Соколова Р.И., Спиридонова В.И. Государство в современном мире. С.218.

⁴³ Yene orada, с.221, 227.

⁴⁴ Вах: Абрамова М.Г. Мифология сильного государства и актуальные задачи государственной политики России. Политические науки. С.103-104.

⁴⁵ "Бакинский рабочий". 28 мая 2015.

⁴⁶ Вах: Хабибуллин А.Г., Рахимов Р.А. Теория и идеология государства: политико-правовые процессы. СПб, 1998, с.7-8.

⁴⁷ Вах: Еремченко Ю.П., Рудковский В.А. О государственной идеологии. Жур. Юрист-Правовед, СПб, 2000, №1, с.76.

⁴⁸ Вах: Керимов Александр Джангирович. Сильное государство. Ответ на вызов современной эпохи. М.: НОТА БЕНЕ, 2009, с.20-21.

⁴⁹ Вах: Антология мудрости. Сост. Шойхер В.Ю. М.: Вече, 2007, с.356.

⁵⁰ Вах: Гегель Г.В.Ф. Йенская реальная философия. М., 1972, с.357.

⁵¹ Вах: Соколова Р.И. Сильное государство как фактор модернизации. Сб. Экономические модели модернизации. М., 2002, с.72.

Güclü Azərbaycan dövləti qloballaşma şəraitində milli ideyanın təcəssümü kimi

09-10-11-12-13

milli arxetipləri və mədəniyyəti dirçəltməklə yeni siosomədəni ab-hava formalaşdırmaq üçün on il sərf olundu.

Bir sözlə, 1993-cü ildə Azərbaycan xalqı üçün milli ideyanın mahiyyəti dövlətçiliyin yaradılması və möhkəmləndirilməsi idi. Bunun sübutu 1994-cü il oktyabrın əvvəlində dövlət çevrilişinə cəhdə respublika vətəndaşlarının reaksiyası oldu. 1995-ci ilin martında, həmçinin sonrakı illərdə Azərbaycan cəmiyyəti dövlətçiliyin qorunması və möhkəmləndirilməsi məsələlərində dəfələrlə hakimiyyətlə həmrəylik və birlik nümayiş etdirdi. Heydər Əliyevin özü milli ideyanın mənasını millətin enerjisinin dövlət institutlarının möhkəmləndirilməsi naminə toplanmasında, Azərbaycanın inkişaf etmiş dövlətlər və demokratiyalara, tərəqqidə olan iqtisadiyyatlara inteqrasiyasında gördü. Odur ki, milli inkişaf prosesinin bütün çətinliklərini bilən Heydər Əliyev əsas diqqəti ölkəni iqtisadi və siyasi kollapsdan çıxarmağa, güclü müstəqil dövlətin və azərbaycanizmin dövlət ideologiyası kimi təşəkkülünə, mətbuat azadlığına, "üçüncü sektor"un rolunun fəallaşmasına, ictimai sabitliyin təmin edilməsinə yönəldirdi.

Polimədəni və etnik baxımdan qeyri-yekcins olan, əlverişli geosiyasi məkanda yerləşən Azərbaycan bu gün, eyni zamanda, həm etnosların dialoq məkanı, həm də burada məskunlaşan etnik qrupların tarixi və mədəni müxtəlifliyini birləşdirən areal kimi çıxış edir. Heydər Əliyevin tarixi xidməti ondadır ki, o, çoxmillətli Azərbaycan dövlətinin bütövlüyünü xilas edə bildi.

Heydər Əliyevin anlamında "Azərbaycan milləti" niyyətlərində orta, dövlət quruluşu məsələlərində və inkişaf

Bu gün əsas problem dövlətçiliyin gücləndirilməsidir. Zəif dövlətlər cəmiyyəti dağıdır, daxili həyata və dünya nizamına təhlükə yaradır, çünki qanunsuzluq, münaqişələr, müasir terrorizm və onun müxtəlif növləri üçün mənbə rolunu oynayır. Bu dövlətlərdə güclü hakimiyyətin yaradılması, müxtəlif güclü dövlət idarələrinin formalaşdırılması beynəlxalq təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün çox mühüm amil olan aktual məsələyə çevrilir. Yalnız güclü dövlət əhalini birləşdirir və ölkə daxilində kaos və özbaşınalıqla bacara bilər.

şaf strategiyasında yekdil olan, tarix, ərazi, mədəniyyət və ənənələrlə birləşən ölkə vətəndaşlarıdır. Politetik Azərbaycan dövlətinin mahiyyəti dövlətin və vətəndaşların ümumi maraqlarını təmin etməli olan məqsədlərin vəhdətində, milli siyasi məkanın ideoloji tərtibatı üçün zəruri olan bazanı yaradan inkişafın sabitliyi və səmərəliliyindədir.

Azərbaycan dövləti bu gün inkişaf strategiyasını artıq yeni tarixi şəraitdə reallaşdırır. Bu milli strategiya müvafiq kreativ məzmunla zənginləşib. Dünya intensiv sürətdə dəyişir, bu səbəbdən onun dərk edilməsində yeni yanaşmalar, dövlətin gələcək inkişafını təmin etmək, milli maraqları müdafiə etmək, xalqın maddi və mənəvi ehtiyaclarını ödəmək üçün yeni həllər tələb olunur. Azərbaycanın gücü, onun gələcəyi və strategiyasının həyata keçirilməsindədir. Bu gün Azərbaycan heç kimdən asılı deyil və heç kime güvənmir. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi: "Azərbaycan öz hesabına yaşayır, da-

xili imkanlarına güvənir, Azərbaycan xalqının istedadına, imkanlarına, Azərbaycan iqtisadiyyatının gücünə, öz siyasi gücünə arxalanır, bölgədə əldə edilmiş mövqelərə və müstəqil siyasətə arxalanır"⁹².

Şəxsiyyətin həqiqi miqyası və əhəmiyyəti özünü həyata keçirilmiş konkret işlərdə göstərir. Heydər Əliyevin siyasi varisi Prezident İlham Əliyev innovasiyalı ideyaların ölkənin praktik həyatına tətbiq edilməsində haqlı olaraq kreativ lider sayılır. O, prezidentliyi illərində təcridcən idarəçilik təcrübəsi toplayaraq hansı problemi nə vaxt həll etmək lazım olduğunu bilən böyük siyasətçilərə xas olan artan qətiyyət nümayiş etdirib.

Prezident İlham Əliyevin unikal təşəbbüsləri Azərbaycanın siyasi, iqtisadi və mədəni landşaftını dəyişdirir. Hər şeydə yenilik öz Prezidentini hər tərəfli dəstəkləyən Azərbaycan xalqının mənəvi dirçəlişinin stimuluna çevrilir. "Praqmatizm", "çeviklik", "açıqlıq", "proqnozlaşdırılan", "sistemli çoxvektorluq", "milli maraqların ardıcılıqla irəlilədilməsi", "həssaslıq", "təvazökarlıq" - bunlar Prezident İlham Əliyevi səciyyələndirən anlayışların kiçik bir hissəsidir. Müasir şəraitdə dövlət başçısına lazım olan bütün keyfiyyətlər ona xasdır. O, XXI əsrdə lider üçün zəruri olan keyfiyyətlərə malikdir. Xalqı öz arxasına aparmaq missiyası İlham Əliyevin tələ qismətidir. O, məsuliyyəti mərhələdə dövlətin bir formasıyadan digərinə ağırsız keçməsinə təmin edə bilər. Onun zəkası və idarəçilik istedadı sayəsində Azərbaycan güclü dövlət öz mövqelərini daha da möhkəmlətdi. Avropa Oyunlarında qalib gəlmiş idmançılar, onların məşqçiləri, idman ictimaiyyətinin nümayəndələri və xarici tərəfdaşlarla görüşdə Prezident İlham Əliyev deyib: "Azərbaycan bu gün müstəqil, inkişafda olan güclü

şaf strategiyasında yekdil olan, tarix, ərazi, mədəniyyət və ənənələrlə birləşən ölkə vətəndaşlarıdır. Politetik Azərbaycan dövlətinin mahiyyəti dövlətin və vətəndaşların ümumi maraqlarını təmin etməli olan məqsədlərin vəhdətində, milli siyasi məkanın ideoloji tərtibatı üçün zəruri olan bazanı yaradan inkişafın sabitliyi və səmərəliliyindədir.

dövlət kimi uğurla irəli gedir... Biz fəxr edirik ki, cəmi 24 il ərzində Azərbaycan xalqının istedadı, zəhməti hesabına, düşünülmüş siyasət hesabına güclü dövlət qurmuşuq"⁹³.

Cəsarətlə demək olar ki, bu gün Qərb dünyasının siyasi arenasında intellektinə və siyasi bacarığına görə İlham Əliyevə bərabər lider yoxdur. Bu dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların başında bu cür səlahiyyətli siyasi təşkilatlara rəhbərlik etməyə və şəraitə uyğun qərarlar qəbul etməyə imkan verən keyfiyyətləri olmayan insanlar durur. Onların dünyada siyasi proseslərin gedişinə müsbət təsir etmək bacarığı yoxdur. Qərb dövlətlərinin liderlərinin beynəlxalq əlaqələr sistemində vəziyyəti yaxşılaşdırmağa yardım etmək, dünyanın bir çox ölkələrini bürümüş siyasi kaosun dayandırma üçün siyasi nüfuzu yoxdur.

Deyənlərin fonunda ABŞ-in sabiq dövlət xadimi Pol Kreyq Robertsın fikri olduqca yerində səslənir. O öz bloqunda yazır (iyun 2015) ki, Birləşmiş Ştat-

ların siyasi sistemi artıq dəyərli siyasi liderlər yetişdirmək iqtidarında deyil.

Onun fikrincə, "yeganə və əvəzsiz fəvqəldövlət" idarə etməyə namizədlərin "miskin kolleksiyası"na nəzər salsaq, heç bir dəyəri olmayan siyasətçilər "yığnağı"ni görə bilərik. Müasir Amerika bir-biri ilə düşmənçilik edən klanların taxt-taca öz əlaltılarını gətirmək üçün mübarizə apardığı Roma imperiyasının süqut dövrünü xatırladır".

O yazır ki, Birləşmiş Ştatlarda "lider" mövqeyi istiblismentin maliyyə dəstəyindən asılıdır: prezident və aparıcı siyasi xadimlər yalnız altı təsir qrupunun maraqlarını təmsil edirlər, onları daha heç nə narahat etmir. Qərb tipli siyasi liderliyi olan digər ölkələrdə də vəziyyət oxşardır: Avropa, Böyük Britaniya, Avstraliya və Kanada fitri lider sistem tərəfindən rədd edilir. Eyni zamanda, əsl milli liderlər Avrsiya və Latın Amerikasında meydana gəlirlər. Müəllif qeyd edir: "İndiki Amerika liderləri Vladimir Putinin, yaxud Çin, Boliviya, Venesuela, Argentina, Braziliya və ya Hindistan liderlərinin ayağının tozu da ola bilməzlər".

Pol Kreyq Roberts ABŞ-da prezident postuna iddiaçılar sırasında mandat uğrunda yarışa bu yaxınlarda qoşulmuş milyarder Donald Trampı qeyd edir. Onun fikrincə, Tramp maddi rifah əldə etmək naminə təsir qruplarına "satılmamaq" üçün kifayət qədər varlıdır. Onun Amerika siyasətini müəyyən edən iqtisadi qrupların təsirinə qarşı immunitet sayılan "sağlam eqoizmi" də siyasətçinin əlinə oynaya bilər. Bununla belə, Donald Tramp Rusiya və digər dövlətlər tərəfindən müəyyən edilmiş yüksək siyasi liderlik plankasından uzaqdır.

Pol Kreyq Roberts sonda yazır: "Əgər Tramp ən yaxşı seçimdirsə, təsəvvür edin biz necə acınacaqlı vəziyyətdəyik".

XXI əsrin milli ideyasının təcəssümü olan müasir güclü Azərbaycan dövlətinin yaradılması millətin güclü liderə malik olmasının nəticəsidir. Belə fikir var ki, xalqın lideri anadangəlmə lider olmalıdır. Şəxsiyyətin bəzi fitri keyfiyyətləri bununla razılaşmağa qismən əsas verir. Bu xüsusiyyətləri biz fenomenal yaddaşa malik Heydər Əliyevin simasında görürük. Bu gün xalq milli lider mandatını, bu məsul missiyanı beynəlxalq birlik tərəfindən görkəmli dövlət xadimi kimi tanınan İlham Əliyevə etibar edib. Müasir çiçəklənən Azərbaycan əsl millət lideri kimi onun iradəsinin, zəkasının və istedadının nəticəsidir.

Bəli, millətin lideri yüksək mənəvi və siyasi keyfiyyətlərə malik olmağa sadəcə bərcəldir, xüsusən ona görə ki, milli dövlətlər dünyanın siyasət meydanında əvvəlki kimi əsas oyunçular olaraq qalır. Bu gün görürük ki, dünya siyasətinin subyektləri praktiki olaraq hər yerdə iqtisadi, siyasi və ekoloji çağırışlar, beynəlxalq terrorizmin təhdidləri və s. ilə ciddi sınaqlara məruz qalır. Dünyada yaranmış vəziyyətin əsas səbəblərindən biri də liderliklə bağlı mövcud problemlərdir. Qərb dünyasının bir çox dövlətindəki vəziyyət göstərir ki, bu dövlətlərin rəhbərlərinə bütövlükdə millətin yox, müəyyən korporativ qrupların maraqlarını ifadə edən şəxslər gəlirlər. Hərçənd onlar xalqın öz iradəsinə ifadə etməsi nəticəsində bu ölkələrin başçısı olurlar. Zaman onlardan genişmiqyaslı təfəkkür, ən bağlıcası isə səriştə və fəaliyyət tələb edir.

Liderlik mühüm amildir. Lakin liderlərin təkə siyasi məqsədləri deyil, həm də mənəvi keyfiyyətləri nə dərəcədə əhəmiyyətlidirsə, bu amil də bir o qədər mənəvi və əhəmiyyət kəsb edir. Biz dəfələrlə şahid olmuşuq ki, Qərb dövlətləri başçıların praktik fəaliyyəti mənəviyyət və siyasi istedad "imtahanı"ndan keçə bilmir. Elə bir təəssürat yaranır ki, işdə onlar yalnız yaxşı halda problemi eyniləşdirməyi bacarırlar, lakin cəmiyyətdə praktiki strategiya, xüsusilə onun həyata keçirilməsi üsullarını təklif edə bilmirlər. Ümumi böhrana gətirdikcə daha dərin batan, çaresizlik durumuna yuvarlanan bir çox müasir dövlətlərin problemləri bundan ibarətdir.

Dövlət başçısını lider edən hər şeydən əvvəl onun fəaliyyətə yönələn iradəsidir. O, millətin keçmişini, bugününü və gələcəyini özündə cəmləşdirməlidir. Bu mənada demək olar ki, lideri epoxa yetişdirir. Keçmişin müdrik insanları ilə dialoq sayəsində lider milli ideya ilə zənginləşir.

Dövlət başçısını lider edən hər şeydən əvvəl onun fəaliyyətə yönələn iradəsidir. O, millətin keçmişini, bugününü və gələcəyini özündə cəmləşdirməlidir. Bu mənada demək olar ki, lideri epoxa yetişdirir. Keçmişin müdrik insanları ilə dialoq sayəsində lider milli ideya ilə zənginləşir. Əgər milli lider öz xalqı ilə sıx bağlıdırsa, xalqın maraqlarını yaşayarsa, onun dəyər meyarı təbiiyyəti obrazıdır.

Milli lider milləti oyatmaq və birləşdirmək bacarığına malik olmalıdır. Dövlət başçısı yalnız o zaman milli lider statusuna malik olur ki, millətin ona ehtiyacı yaranarsın, millətin əksəriyyətinin ideya və iradəsi millətin gözləntilərinin əks olunduğu konkret şəxsiyyətdə birləşsin və təcəssüm tapsın. Yalnız millət başa düşəndə ki, bu şəxsiyyət öz iradi, mənəvi və siyasi keyfiyyətləri, təşkilatçılıq bacarığı və intellekti ilə onun ümidlərinə cavab verir, o, həmin şəxsiyyətə lider və dövlət başçısı mandatını etibar edə bilər. Lider mahiyyət etibarilə daha yaxşı həyat üçün mübarizəyə hazır olan millətin iradəsinin konkret şəxsiyyətdə təcəssümüdür. Bununla belə, liderdə öz millətinə inam olmalıdır. Məhz inam iradə və qüvvə yaradır. Deməli, milləti güclü dövlət yaratmağa yönəldən inam, iradə və qüvvədir.

Milli lider üçün güclü xarakter, cəsarət, məsuliyyəti öz üzərinə götürməkdən çəkinməmək istisnasız olaraq hamını razı salmaq arzusunun daha vacibidir. Yalnız bu psixoloji xüsusiyyətlərin vəhdətindən liderliyin yeni keyfiyyəti meydana gəlir. Həmin keyfiyyət millətə ötürülərək onun psixotipik portretinin dəyişməsinə xidmət edir. Yalnız iradə və qətiyyət millətə öz məqsədinə nail olmağa imkan verir. Odur ki, millət öz liderində əzmkarlıq hiss edəndə öz niyyətlərində daha qətiyyətli olur.

2008-ci ilin ikinci yarısından dünya inkişafın yeni mərhələsinə qədəm qoydu. O vaxtdan davam edən global maliyyə və iqtisadi böhran dünyada ABŞ-in təkbaşına hakimiyyətinə son qoydu. Sabitliyin, sülhün və inkişafın əsasən bir mərkəzdən təmin olunduğu sistem güclü sınağa məruz qalır. Ənənəvi dövlətlərin, Yaxın Şərq və Şimali Afrika dövlətlərinin zor gücünə dağıdılması dünyada siyasi vəziyyəti xeyli gərginləşdirdi, həmin regionlardan əhalini Avropaya axınına səbəb oldu, orada isə bu insanlar yerli sakinlər tərəfindən aqressiv qarşılandı. Dünya siyase-

ti və iqtisadiyyatının, beynəlxalq sistem və regional altsistemlərin artan qeyri-sabitliyi zamanın əlamətinə çevrildi. Keçid dövrünə qədəm qoyan dünya qeyri-sabit şəkildə yeni beynəlxalq sistemə doğru irəliləyir. Bu irəliləyişin istiqamət və nəticələri qeyri-müəyyən olaraq qalır. Buna görə də analitiklər yeni dünyanın xarakterinin təyin edilməsində "post" sözlündən istifadə edirlər. Hər halda, birqütblük dünyada qeyri-sabitliyin mənbəyidir. Hegemon dövlətin və onun dəstəklədiyi beynəlxalq siyasi və iqtisadi institutların öz iradələrini yerdə qalan dövlətlərə dikte etməyə can atması getdikcə daha aydın görünür. Nə hərbi-siyasi koalisiyanın, nə səmərəli qərarlar qəbul edilməsi üzrə çoxtərəfli, institusional baxım-

F.Fukuyama öz növbəsində qeyd edir: "...Zəif dövlətlərin özləri və digərləri üçün yaratdığı problemlər beynəlxalq sistemin daha hansısa ölkəsinin bu zəif ölkələrinin onların istəyinə rəğmən daxili işinə qarışmaq ehtimalını artırır. "Zəif" termini... ölkənin miqyasını yox, gücsüzlüyünü səciyyələndirir; bu, iqtisadiyyatı normal idarə etmək üçün inzibati potensialın çatışmaması deməkdir ki, bunun da səbəbi bütövlükdə siyasi sistemin qeyri-legitim olmasındadır"⁹⁴.

Bu gün əsas problem dövlətçiliyin gücləndirilməsidir. Zəif dövlətlər cəmiyyəti dağıdır, daxili həyata və dünya nizamına təhlükə yaradır, çünki qanunsuzluq, münaqişələr, müasir terrorizm və onun müxtəlif növləri üçün mənbə rolunu oynayır. Bu dövlətlərdə güclü hakimiyyətin yaradılması, müxtəlif güclü dövlət idarələrinin formalaşdırılması beynəlxalq təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün çox mühüm amil olan aktual məsələyə çevrilir. Yalnız güclü dövlət əhalini birləşdirir və ölkə daxilində kaos və özbaşınalıqla bacara bilər.

Azərbaycanın milli bayramı - Respublika Günü münasibətilə rəsmi qəbulda çıxış edən Prezident İlham Əliyev deyib: "Heç vaxt Azərbaycan indiki qədər güclü olmamışdır. Biz öz taleyimizin sahibiyik. Biz müstəqil ölkəyik. Biz azad xalqıq. Biz dünya miqyasında öz yerimizi, layiqli yerimizi tutmuşuq". Bu sözlərlə Prezident bir daha təsdiq etdi ki, Azərbaycan bundan sonra da müstəqil və güclü dövlət kimi inkişaf edəcəkdir.

Güclü dövlət ölkədə siyasi sabitliyi, iqtisadi artımı və sosial inkişaf perspektivlərini apriori təmin edir. Güclü dövlət inkişaf məsələlərini həll etmək üçün daxili resursları səfərbər etmək iqtidarındadır. Çünki yalnız millətin strateji məqsədlərini həyata keçirmək iqtidarında olan dövlət güclü sayıla bilər. Əlbəttə, güclü dövlət cəmiyyət və hakim elita arasında əks əlaqələrə həyata keçirməyə imkan verən demokratiya elementləri də (liderin demokratikliyi ilə yanaşı) lazımdır. Bununla bərabər, demokratiyanın funksiyaları cəmiyyətin idarə olunma funksiyaları ilə eyni deyil. Güclü dövlət həm xarici təzyiqlərə, həm də ölkə daxilində müxtəlif qrupların xüsusi maraqlarının qarşısının alınması üçün kifayət qədər inzibati resurslara malik olmalıdır. Bununla belə, güclü dövlət demokratiyanın qurulması və vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması üçün çox vacib şərtidir.

Beləliklə, hətta dünyada qloballaşma proseslərinin gücləndiyi şəraitdə də güclü dövlətin qurulması XXI əsrdə ən effektiv modeldir. Dövlət quruculuğunda Azərbaycanın məhz bu modeldən istifadə etməsi düzgün qərar idi. Çünki prezident idarəçiliyi formasının mövcudluğu şəraitində güclü dövlətə söykənərək milli ideyanın müasir innovasiyalı inkişaf dövrü ilə səslənən yeni vəzifələrinin həyata keçirilməsinə başlamaq olar.

(Oxucuların diqqətinə təqdim edilən məqalə Azərbaycan Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri akademik Ramiz Mehdiyevin gələcək kitabının ayrıca bir fəslidir).

⁹² "Бакинский рабочий". 24 апреля 2009.

⁹³ "Бакинский рабочий". 30 июня 2015.

⁹⁴ Фукуяма Ф. Сильное государство. Сəh.56.

⁹⁵ Вах: Затонский В.А., Петров М.П. Сильное государство: ключевые вопросы теории и модернизационной политики. Ленинградский юридический журнал. 2005. №3, səh.203.

⁹⁶ Вах: Фукуяма Ф. Сильное государство. Сəh.163.